

HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND NR. 9 NOVEMBER 1987

LOS NR.: f 2,50

SPINOZA DE MAN VAN HET DUIZENDJE

HET MAANDBLAD **HUMANIST**

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

**42ste jaargang november 1987
nummer negen**

postbus 114, 3500 AC Utrecht,
Telefoon 030-318145

R E D A K T I E

Hes van Huizen
Ingeborg van Teeseling

V O R M G E V I N G

Hes van Huizen
Rik Tazelaar

M E D E W E R K E R S

Bert Boelaars
Ingrid Cramer
Eveline van Dijk
Anette Fienig
Jan Glastra van Loon
André Hielkema
Theodor Holman
Tom Janssen
Koos Meinderts
Albert Nieuwland
Ida Overdeest
Chris Pennarts
Dick van der Peijl
Martin Šimek
Gerdie Snellers
Frits Stoffels
Chiel Verduijn
Sylvia Weve
Martin de Zoete (sekr.)

REDAKTIEKOMMISSIE

Henk Smit (voorzitter)
Mettha de Nachtegaal
Hans Martens
Bram Roozendaal

Verschijnt ook op cassette voor
mensen met een handicap.
Informatie: ledenadministratie
HV 030-318145

Kopij voor het december/ja-
nuarinumnummer moet uiterlijk 15
november bij de redactie zijn.
Kopij sturen naar: Redactie Hu-
manist, postbus 114, 3500 AC
Utrecht.
Dit blad is gedrukt bij Brouwer
Offset bv, Utrecht.

INHOUD

- 3** Ontkerkelijking in Nederland schrijdt voort toont onderzoek aan . . .
- 5** Zojiust verschenen: een boeiend boekje over holisme, New Age en Aquariustijdperk
- 6** Oud HV-voorzitter was in de Verenigde Staten. Hij zag angst voor Aids en liefde voor wapens
- 7** Het omslagverhaal: Spinoza. Wie was hij, wat dacht hij, hoe leefde hij, humanist was hij?
- 13** Wies de Bles maakt beelden. Kwartsdag zendt een documentaire over haar uit. In de Humanist een voorproefje
- 14** Theodoor Holman heeft het (HET) ook, net als mevrouw Arthur
- 19** Het Mysterie van de abstrakten. Geen nieuwe thriller, maar een boeiende expositie
- 20** De Humanist doorbladeren op cassette. Het kan. Dick van der Peijl bericht
- 22** De Verbondsraad hield zich bezig met o.a. esperanto en euthanasie. Ook andere HV-berichten in het HV-Gebeuren
- 24** Achterop: een parel van een sonnet

Het komende nummer van de Humanist is weer – net als voorgaande jaren – een speciaal dubbelnummer voor de maanden december en januari tegelijk.

Dit kerstnummer van de Humanist zal midden december verschijnen. Het onderwerp is: de beeldverruimende middelen lezen, schrijven en reizen. Lezers kunnen aan dit nummer meewerken door in het kort aan te geven welk boek voor hen het belangrijkste in hun leven was.

(advertentie)

STICHTING STEUNFONDS PRAKTISCH HUMANISME

OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C & E 69.97.13.889

*„Ik benoem tot mijn enige en algemene erf-
genaam: de Stichting Steunfonds Praktisch
Humanisme
gevestigd te Utrecht, Oudkerkhof 11.”
(voorbeeldtekst testament)*

Natuurlijk kunt u ons Steunfonds ook voor een gedeelte van uw nalatenschap erfgenaam maken.

Het Steunfonds is een instelling van algemeen maatschappelijk nut. Daarom hoeft u maar 11% suksessierecht te betalen.

Voor meer informatie over testamenten:
bel Marga van der Lans, medewerker van het Steunfonds (030-322786)

VERDEELDE REAKTIES OP RESULTATEN VAN ONDERZOEK NAAR ONTKERKELIJKING

„Dat vind ik het schrikbarende van het onderzoek van Bommeljé en Doorn: de ongelijke behandeling naar levensovertuiging die er onmiskenbaar uit naar voren komt. Ik vind dat we daarover met elkaar moeten praten en dáár een eind aan moeten maken. Dat is de hoofdlijn, de rest zijn zijpaden.”

Met deze tekst lichtte HV-voorzitter mr. Jan Glastra van Loon het onderzoek naar ontkerkelijkheid en verzuiling in Nederland toe op de pagina Podium in Trouw van 20 oktober. Zijn toelichting was broodnodig. Een week eerder had Aldert Schipper, kerkredakteur van Trouw, het onderzoek nogal snerend afgedaan: „De getallen zullen wel juist zijn, maar de interpretatie klopt niet. Het Humanistisch Verbond probeert met het dalend ledental van de kerken te bewijzen dat het aantal konfessio-

neel georiënteerde scholen, ziekenhuizen en bejaardenoorden verhoudingsgewijs te groot is. Met andere woorden: dat het Verbond in de subsidiesfeer wordt tekortgedaan.”

Het Humanistisch Verbond moet niet zo zeuren, was de teneur van het artikel van Schipper. Het onderzoek beschouwde hij als een schreeuw om aandacht van een lastig kind, dat van de (kerkelijke) ouders een aai over de bol behoefde. „Van de kerken mag verwacht worden dat zij het Humanistisch Verbond zien staan. Dan komen die mensen misschien eens af van hun gigantische complexen.”

Aldert Schipper heeft er niets van begrepen. Of, wat waarschijnlijker is, hij wil er niets van begrijpen. Hij sluit zijn ogen voor het onrecht dat schuilgaat achter de cijfers van Bommeljé en Doorn: dat ontkerkelijken niet in vrijheid kunnen kiezen naar wat voor school ze hun kinderen sturen of in wat voor

zieken- of bejaardentehuis ze ziek of bejaard willen zijn. Omdat er domweg onvoldoende openbare scholen en algemene zieken-, verpleeg- en bejaardentehuizen in Nederland zijn.

Jan Glastra van Loon, in Trouw: „Dat is een fundamentele onrechtvaardigheid die zowel Christenen als niet-Christenen zich moeten aantrekken. Want geen van beide zal het kunnen aangaan dat mensen die raad of hulp zoeken in de kou blijven staan.”

Christelijke naastenliefde

Het is te hopen dat zijn beroep op de Christelijke naastenliefde effect sorteert. De eerste commentaren geven echter niet veel hoop. Zie Trouw. Zie ook de reacties van een aantal CDA-politici aan wie Jeroen Terlingen van Vrij Nederland de vraag voorlegde: Moeten cijfers over ontkerkelijkheid een rol spelen bij onderwijsvoorzieningen?

M. Leerling (RPF): „De overheid heeft zich niet met de keuze van de ouders te bemoeien, ook niet als er sprake is van discrepantie tussen schoolvoorzieningen en geloofs- of levensovertuiging.“ K. Tuinstra (CDA): „De nauwkeurigheid van factoren als bereikbaarheid van de school, kwaliteit, gewoontepatronen, vriendenkring, is zo diffuus dat we aan onderzoeken, hoe verrijnd ook, geen gewicht mogen hechten.“ Mr.ir. W.G.J.M. van de Camp (CDA): „Ik vind, – van geval tot geval, zet dat er vooral bij – dat iets meer naar de maatschappelijke realiteit mag worden gekeken. Niet helemaal de ogen sluiten.“

Ongeacht de cijfers verschansen de konfessionelen zich in hun bastions: houden wat je hebt en eenmaal veroverd terrein niet prijsgeven. Kijk naar de opstelling van staatssecretaris Van Houwelingen inzake de geestelijke verzorging in de krijgsmacht.

Al meer dan tien jaar is het een toegegeven zaak dat de humanistische geestelijke verzorging is onderbezet. Verschillende malen is toegezegd dat daar iets aan moest veranderen. Maar er gebeurt niets: de kerken ware er tegen. Vorig jaar bracht de – overwegend christen-democratische – commissie Hirsch Ballin met spoed een unanieme aanbeveling uit: verstrek de middelen naar evenredigheid der behoeften. Bepaal die behoefte door de rekruten op een formulier te laten invullen voor welke vorm van geestelijke verzorging zij opteren.

Eenduidigheid, eenstemmigheid. Maar nog is de achterstelling van de humanistische geestelijke verzorging in de krijgsmacht niet ten einde. De (christelijke) staatssecretaris heeft gezegd dat hij niet van plan is dit rapport te volgen. Zeer inventief verklaarde hij namelijk niet alleen gehouden te zijn aan de behoeften die in vredetijd leven, maar ook aan die in oorlogstijd.

In uiterste wanhoop heeft het Humanistisch Verbond zich nu tot de minister-president gewend. Hij moet de staatssecretaris tot de orde roepen en nu eindelijk een evenredige vertegenwoordiging van de geestelijke verzorging in de krijgsmacht tot stand te brengen.

Andere dimensies

In de hoop dat de cijfers overtuigen waar onze argumenten tot nog toe hebben gefaald, heeft het HV het boekje „Ontkerkelijking en verzuiling“ een brede verspreiding gegeven. We hebben het toegestuurd aan iedereen die op een of andere wijze beleid voorbereidt, formuleert of uitdraagt waarbij overwegingen van levensbeschouwelijke aard meespelen. Maar ook aan wetenschappers, die de maatschappij met de daarin levende opvattingen onderzoeken, beschrijven en erover doceren.

Wetenschappers van de Leidse Universiteit hebben al aangekondigd met het onderzoek van Bommeljé en Doorn verder te willen gaan.

Het rapport is uitstekend te gebruiken in het streven van het HV naar gelijke behandeling van levensbeschouwelijke richtingen. Met – om een hardnekkig

ENIGE KONKLUSIES UIT HET ONDERZOEK 'ONTKERKELIJING EN VERZUILING':

Bijna de helft van de Nederlandse bevolking is buitenkerkelijk. Maar: slechts eenderde van het basisonderwijs is openbaar. (Ter vergelijking: 28,6% van de Nederlanders is katholiek. 12,6% nederlands-hervormd en 7,1% gereformeerd. Van de basisscholen heeft bijna eenderde een katholieke identiteit en is ongeveer dertig % protestants-christelijk.) De niet-kerkelijke helft van de bevolking moet het doen met 29% van alle scholen voor het voortgezet onderwijs. Voor de niet-kerkelijke leerlingen in het lager en middelbaar beroepsonderwijs zijn de cijfers nog genanter: slechts één op de tien (!) scholen voor lager beroepsonderwijs is openbaar en één op de zes scholen voor het middelbaar beroepsonderwijs.

De cijfers over het levensbeschouwelijke karakter van zieken-, verpleeg- en bejaardentehuizen zijn minder schrijnend dan die over het onderwijs. Weliswaar zijn konfessionele tehuizen in de meerderheid, maar 47% van de ziekenhuizen is algemeen en 44% van de verpleegtehuizen. Landelijk gezien zijn er op dit gebied dus weinig problemen. Dat ligt anders als je naar de spreiding van de tehuizen over de provincies kijkt.

De protestants-christelijke bejaardentehuizen zijn bij voorbeeld (behalve in het noorden en in het zuiden) overal oververtegenwoordigd. In Utrecht, Noord- en Zuid-Holland zijn de huizen op algemene grondslag ondervertegenwoordigd. Zo is de bevolking van Zuid-Holland voor meer dan de helft buitenkerkelijk. Maar slechts 38% van de bedden in bejaardentehuizen staat in niet-konfessionele tehuizen.

misverstand te voorkomen – de kritische kanttekening dat lang niet alle buitenkerkelijken humanisten zijn. Uit regelmatig gehouden kijk- en luisteronderzoeken van de NOS blijkt dat 23 procent van de Nederlanders een sterke afiniteit heeft met het humanisme. Dat is waarschijnlijk dus ongeveer de helft van de buitenkerkelijken.

Tot slot nog een citaat uit de pers. Dit keer uit het Utrechts Nieuwsblad dat konkludeert: „De enquête laat met cijfers zien dat we allen allang wisten: de pluriformiteit van de Nederlandse samenleving. Dit betekent aan de ene kant verlies van waarden, aan de andere kant opent het nieuwe mogelijkhe-

den. Nochtans blijft onze „beschaving“ wortelen in het joods-christelijke en humanistische denken dat historisch de Westeuropese cultuur bepaalt. Men moet de betekenis van de verschuiving dan ook niet overschatten.“

Ingrid Cramer

„Ontkerkelijking en verzuiling: een onderzoek naar de invloed van kerken op publieke middelen in Nederland“, door Peter van Doorn en Yvette Bommeljé, is een uitgave van het Humanistisch Verbond. Het is te bestellen door f 17,- (f 14,- + f 3,- portokosten) over te maken op giro 58, t.n.v. Humanistische Pers, Utrecht, o.v.v. „Ontkerkelijking“.

Kernendag HVB

Op zaterdag, 14 november organiseert de HVB-Kern Zutphen de najaars-Kernendag van het Humanistisch Vredesberaad. 's Morgens (aanvang 10 uur, zaal open om 8.30 uur) worden de plaatselijke activiteiten van de verschillende HVB-Kernen en het landelijk HVB-beleid besproken.

's Middags (aanvang 13.30 uur) houdt Ir. W. de Ruiter, ondermeer mede-auteur van het boek *De Nucleaire Erfenis, Natuurwetenschap, technologie en kernbewapening in historisch perspectief*, een inleiding die is toegespitst op het Strategisch Defensie Initiatief (SDI).

Tijdens de lunchpauze is er koffie en broodjes plus een wandeling langs Zutphens oudheidkundige bezienswaardigheden. De organisatoren ontvangen gaarne een berichtje of men de gehele dag zal meemaken of alleen de middag-bijeenkomst (met of zonder lunch).

HVB-Kern Zutphen, Braamkamp 116, 7206 HB Zutphen. Telefonisch mw.

J. Meurs 05750-27325 of dhr. J. Sambeek 05750-26777, liefst na 18 uur). Deze warm aanbevolen HVB-Kernendag wordt gehouden in de Kohnstammbasisschool, Isendoornstraat 14 te Zutphen (niet ver van het station).

HV-cassette service

Bij de radio- en televisiedienst van het HV kunt u van bijna elke radio- of televisieuitzending een cassette aanvragen. U betaalt voor een programma op een HVS-video f 35,- en voor een radioprogramma op geluidscassette f 12,50. Dit is inclusief de verzendkosten. Voor instellingen gelden speciale tarieven. U kunt uw bestelling doen door het verschuldigde bedrag over te maken op giro: 4338289 t.n.v. Humanistisch Verbond RTV-dienst, Utrecht, onder vermelding van Kwartslag c.q. Voordeel aan de Twijfel, alsmede DATUM en of TITEL van uitzending. Voor meer informatie kunt u bellen met tel. nr. 030-318145 tst 37.

BOEIEND BOEK OVER HOLISME, NEW AGE EN AQUARIUS

„Het holisme zegt in feite dat mens en natuur onlosmakelijk aan elkaar zijn gekoppeld. Die koppeling zouden we moeten zien als een volgend hoofdstuk van het humanisme, als een dynamische verlenging ervan.”

Een uitspraak van milieudeskundige Wouter van Dieren. Hij is één van de vijftien zegslieden die aan het woord komen in het onlangs verschenen boekje „Nieuwzicht, visies op holisme, New Age en het Aquariustijdperk.” Deze bundel van 16 korte artikelen is gebaseerd op interviews die werden gemaakt voor de televisieuitzendingen

in juni van dit jaar. Ze zijn aangevuld met een tekst van een radio-interview, een artikel uit de Humanist en uit Rekenenschap. Zo ontstond een boeiend geheel van visies op dit nog zeer omstreden onderwerp. Er komen aarzelende sympathisanten en praktiserende realisten aan het woord. Maar ook vurige voorstanders en fervente tegenstanders. Elk geeft behalve de eigen visie ook een definitie van met name het verschijnsel holisme. Daaruit blijkt wel hoe verschillend men hier tegenaan kan kijken, en misschien ook wel hoe ongrijpbaar het Nieuwe Tijdsdenken nog is. De vraag is vooral of het een hefboom is om het leven waardevoller en de wereld beter te maken. Of dat het een naïef, blind geloof is. (Of is het misschien het een en soms het ander?).

Men kan in ieder geval zeggen dat er zich een grote, pluriforme, nieuwe geestelijke én praktische stroming aftekent die zowel humanistische als godsdienstige achtergronden heeft.

Dat was voor de radio- en televisiedienst van het Humanistisch Verbond genoeg reden om er gedreven door nieuwsgierigheid en verwondering, aandacht aan te besteden. En om op veler verzoek de teksten te bundelen tot het nu verschenen boekje. Het is te bestellen bij het HV door f 12,50 over te maken op giro 58 van de Humanistische Pers te Utrecht onder vermelding van „boekje Nieuwzicht”. U krijgt het boekje dan zo snel mogelijk toegestuurd.

Overzicht van wie er in het boekje aan het woord komen:

Bram Moerland: Holisten zijn op zoek naar de balk in onze westerse ogen. Die balk maakt ons cultureel blind voor de oorzaken van ons desastreuze handelen

Wouter van Dieren: Het holisme zegt in feite dat mens en natuur onlosmakelijk aan elkaar zijn gekoppeld. Die koppeling zouden we moeten zien als een volgend hoofdstuk van het humanisme, een dynamische verlenging ervan

Hein Stufkens: We staan voor de uitdaging om de verdeeldheid in onszelf en in de wereld te overwinnen

Simon Vinkenoog: De kunst van het holisme is in elke situatie je goed voelen en proberen overal de positieve boodschap uit te halen en daarmee de werkelijkheid te lijf te gaan

S. J. Doorman: Als ik holist was, zou ik het niet in mijn hoofd halen om naar een geheel andere cultuur te kijken en dan denken dat ik daar enkele praktijken uit kan pakken

Jaap Kruithof:

Die nieuwe beweging praat over heel veel. Maar heel weinig over zeer schrijnende sociale tegenstellingen

Michel Korzec: De gedachte dat bepaalde oosterse filosofieën instrumenten zijn om problemen van onze tijd op te lossen, vind ik onzinnig, aanvechtbaar en in zijn consequenties ook zeer naïef

Sylvia Los en Dolf Coppes: De grote spirituele behoefte in deze tijd loopt dwars door kerken en levensbeschouwingen heen

Pieter J. Ardon: Het kan niet anders dan dat het holisme doorzet. Want als dat niet gebeurt, gaat deze aarde verloren

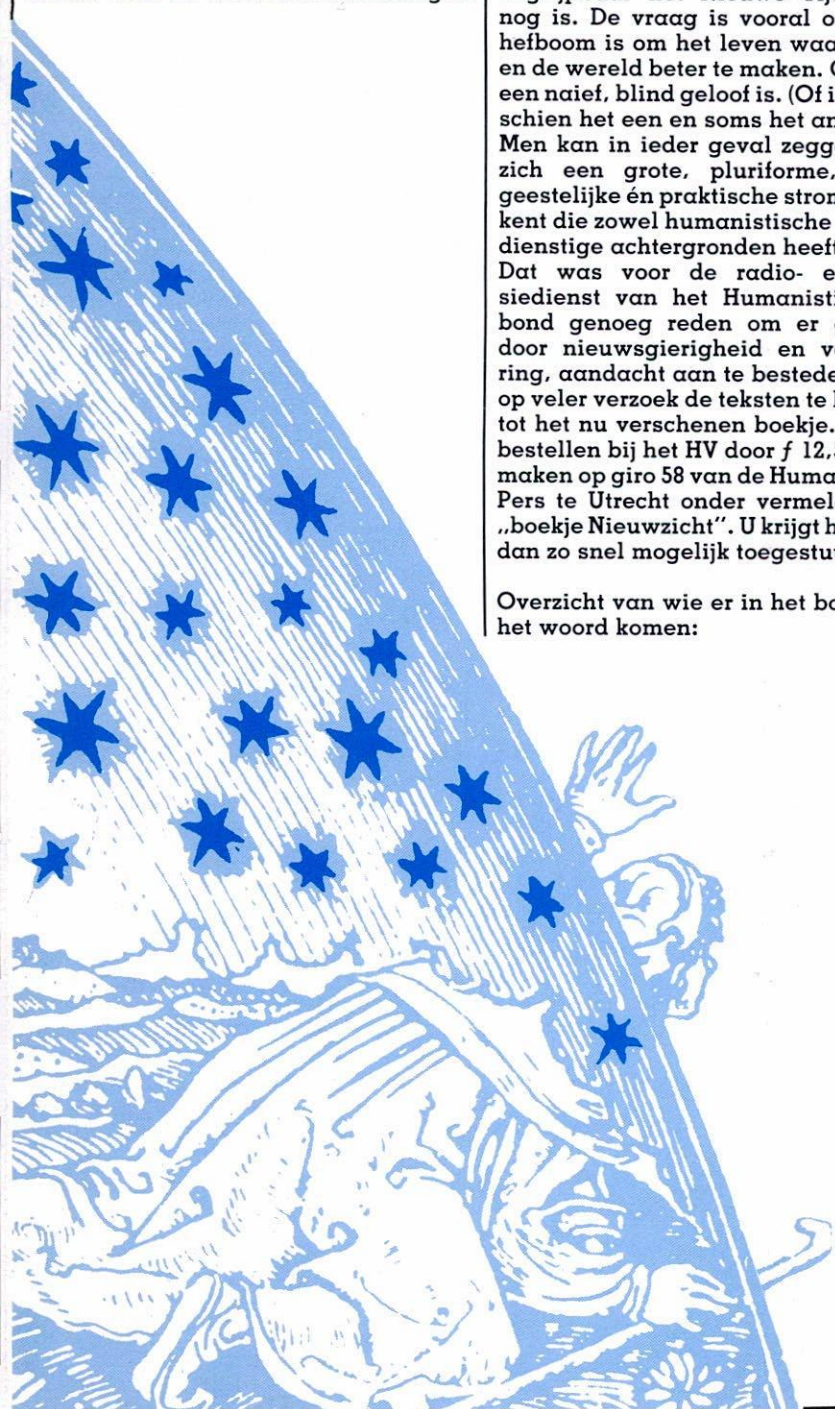
Willem de Ruiter: De waarheidstrecter is nog ongeschonden werkzaam in de wereld van de natuurkundigen

Hein van Meeteren: Waar ik heel erg bang voor ben is dat holisme een ideologie gaat worden van een nieuw soort elite. Terwijl het om veel meer gaat dan een leuk nieuw babbeltje

Albert Nieuwland: Waar het op aankomt bij een holistische mentaliteit is dat je moeilijke, vervelende of pijnlijke zaken niet uit de weg gaat, maar juist tegemoet treedt

Wouter van Dieren: Er is een revolutie aan de gang tussen de gevestigde machten en de holistische, emancipatorische krachten die definitief met het verleden willen afrekenen

Jelle Veeman en Dick Nicolai: In het Aquarius-tijdperk zal verbroedering optreden en er zullen verbindingslijnen met andere werelden ontstaan

KOLLEKTIEVE SMETVREES EN ANGST VOOR GEWELD IN DE V.S.

Oud-voorzitter van het HV Rob Tielman reisde vier maanden rond in de Verenigde Staten. Vele indrukken deed hij op. Voor de Humanist zette hij zijn visie op twee problemen uiteen:
**de hysterie over Aids en het toene-
 mende geweld in de VS. Rob**
Tielman is sinds kort voorzitter van
de IHEU, de internationale huma-
nistische beweging. In een volgen-
de Humanist zal hij in een artikel
aandacht besteden aan de positie
van de Amerikaanse humanisti-
sche beweging.

Als sociaal-wetenschappelijke AIDS-onderzoeker vallen mij de grote verschillen op tussen Nederland en de Verenigde Staten als het gaat om de maatschappelijke reacties op AIDS. In Nederland is vanaf het begin gezocht naar samenwerking tussen alle betrokkenen, en heeft de overheid deze coördinatie vanaf het begin ondersteund. In de VS worden onmiddellijk bepaalde groepen gestigmatiseerd en werd de overheid pas actief toen bleek dat het virus niet diskrimineerde. De Nederlandse regering heeft de nadruk gelegd op openhartige, zakelijke en niet-moraliserende voorlichting.

De Amerikaanse regering reageerde zeer zedenmeesterig en ging straffen uitdelend te werk. Nadere bestudering van de veel grotere Amerikaanse AIDS-hysterie maakt duidelijk dat de Amerikaanse samenleving aan een vorm van kollektieve smetvrees lijdt. Gezondheid wordt er opgevat als de afwezigheid van ziekte in plaats van de mogelijkheid weerbaar te reageren op gezond-

heidsbedreigende uitdagingen.

Deze couveuse-benadering van gezondheid onderschat de eigen mogelijkheden van mensen om gezondheidsbevorderend te handelen en legt de nadruk op externe afhankelijkheid. Daarom is in vergelijking met Nederland weinig gedaan aan voorlichting en is meer de nadruk gelegd op het zoeken naar zondebokken die men (vergeefs) heeft geprobeerd te isoleren.

Vanuit humanistisch oogpunt is de vergelijking tussen beide landen belangwekkend omdat het in ons land gevoerde beleid gebaseerd is op het zelfbeschikkingsrecht van mensen en ook het meest doelmatig blijkt te zijn. Tegenover deze pragmatische humanistische benadering staat een Amerikaanse moraliserende aanpak die bovendien averechtse gevolgen blijkt te hebben. In de eerste plaats heeft de onterechte vereenzelviging van Aids met homoseksuelen ertoe geleid dat anderen met risikodragend gedrag zich ten onrechte veilig voelen. Het gevolg is een enorme verspreiding van Aids onder leden van etnische minderheden. In de tweede plaats is de geloofwaardigheid van de Amerikaanse overheid door haar zedenmeesterij aanzienlijk teruggelopen onder juist diegenen die het meeste risico lopen. En diegenen die nauwelijks gevaar lopen, raken ten onrechte in paniek. Helaas speelt de Amerikaanse humanistische beweging in dit hele proces nauwelijks een rol.

Ook op een ander aktueel probleemgebied laat de humanistische beweging het helaas tot nu toe afweten: de geweldsproblematiek. Zoals wij in Nederland onder andere weten via Amerikaanse televisieproducties, speelt ge-

weld in de VS een hele grote rol. Terwijl mijn reactie op iedere geweldsuitbarsting was om het vrije wapenbezit nu eens aanzienlijk in te perken, blijken de meeste Amerikanen dit vrije wapenbezit als een fundamenteel recht te beschouwen. In zekere zin bestaat er een parallel met de eerder beschreven kollektieve smetvrees. De angst door externe factoren bedreigd te worden, wordt bestreden met middelen die de kwaal alleen maar erger maken. In plaats van na te denken over de oorzaken van die angst wordt steeds meer betekenis toegekend aan maatregelen die de angst vergroten.

Een duidelijk voorbeeld van dit irrationele veiligheidsdenken is de wijze waarop wordt getracht om homoseksuelen te weren uit het leger en de veiligheidsfuncties omdat zij chantabel zouden zijn. In Nederland wordt reeds geruime tijd door de regering onderkend dat homoseksuelen alleen dan chantabel zijn als zij niet openlijk voor hun homoseksualiteit kunnen uitkomen. De Amerikaanse regering schept door haar (bovendien diskriminerende) uitsluiting daarom zelf een veiligheidsrisiko dat zij zegt te bestrijden. Datzelfde geldt voor het vrije wapenbezit: wie op grote schaal wapens verspreidt, vergroot de kans op misbruik. Als dat misbruik dan vervolgens wordt gebruikt als argument om nog meer wapens te verspreiden, is men zeer averechts bezig.

Juist vanuit humanistisch oogpunt zou men de bestrijding van de angst voor geweld niet uitsluitend in externe factoren moeten zoeken, maar in het denken en handelen van mensen zelf. Hoe komt het dat mensen zich zo bedreigd voelen? Hangt dat bijvoorbeeld samen met uiterst onrechtvaardige welvaartsverdelingen, met diskriminatie op grond van geslacht, seksuele voorkeur of huidskleur, met het ontbreken van recht op inkomen, huisvesting, werk en ziekteverzekering? De vooronderstelling dat het najagen van individueel eigenbelang automatisch leidt tot een betere samenleving voor iedereen, vooronderstelt een rationaliteit die kennelijk schaars voorkomt.

Wie goed nadenkt, beseft dat het in niemand's belang is als enkelen uiterst rijk zijn en velen uiterst arm. Maar helaas is dit in Nederland meer gangbare, en door humanisten verdedigde, inzicht helaas nauwelijks doorgedrongen tot de huidige regeerders in de Verenigde Staten. Ondertussen is de doodstraf opnieuw ingevoerd en neemt de criminaliteit steeds meer toe. Hoewel de Amerikaanse en de internationale humanistische beweging daartegen protesteren, lukt het nauwelijks om hierop enige invloed uit te oefenen.

Rob Tielman

WIE WAS SPINOZA DE MAN VAN HET DUIZENDJE

„Ik ben stomverbaasd, ik sta versteld! Ik heb 'n voorganger, en wat voor een!" schreef omstreeks 1880 de grote Duitse denker Nietzsche. 't Was Spinoza die hem van z'n stuk had gebracht. Honderd jaar eerder had Goethe verklaard: "Ik stortte me op het lezen van Spinoza en had het gevoel (...) de wereld nog nooit zo duidelijk aanschouwd te hebben."

Van mensen die kennis en wijsheid vergaren, zeggen we dat ze als ze zo doorgaan "Spinoza zullen heten." Op het duurste briefje dat we kennen, het duizendje glimlacht hij ons bemoedigend toe om nog zo'n briefje te vergaren.

Dat we Spinoza zo hoog hebben en hem gul vereren, doet vermoeden dat we veel van hem weten. Maar dat blijkt allesbehalve te kloppen. Want de échte Spinoza deed er zelf veel aan niet al te bekend te worden. Verering door de massa vervulde hem met angst en beven. Verder verafschuwde Spinoza rijkdom, en dat wijsgerige jongeren bij aanhoudende groei in kennis en inzicht Spinoza zouden gaan heten, was in

z'n eigen tijd (en nog lang daarna) een bedrukkende profetie die slechts onheil kon betekenen. Want als de geest van Spinoza vaardig werd, konden vrome gelovigen zich maar beter bergen. "Spuw op dit graf" dichtte iemand na zijn dood, „want hier ligt Spinoza. Was z'n leer hier ook bedolven, dan wrocht die stank geen zielspest meer".

Weten we dus wel wie we vereren? De kans is klein. Want over het leven van Spinoza staat weinig vast. Dikke biografieën genoeg. Maar achter de meeste „feiten" uit Spinoza's leven staan tegenwoordig grote vraagtekens. Dit geldt ook voor Spinoza's leer. Die is moeilijk, en door haar veelzijdigheid en eigenzinnigheid niet zo eenduidig. Gevolg: Allerlei stromingen verklaarden hem tot hun voorganger. Humanisten zeiden dat hij de weg had gewezen naar een wereld zonder bijgeloof, 'n wereld van mensen die zich door Rede lieten leiden en geen godsbeeld meer nodig hadden. Volgens atheïsten had hij God, Bijbel en Christendom afdoende om

zeep geholpen. Maar evengoed waren er vrome, godsdienstige mensen die zich op Spinoza beriepen. Ook nu nog. Juist omdat hij huns inziens God, mens en wereld op het hoogste plan met elkaar liet versmelten, in een innige mystiek. En voor theologen was hij weer één der eersten die door wetenschappelijk bijbelonderzoek een beter verstaan van Joden- en Christendom mogelijk maakte.

Volgens de één was hij een revolutionair denker die al het oude achterlatend de weg naar Verlichting en Vooruitgang opende. Volgens de ander vatte hij alleen eeuwenoude tradities nog eens samen voor een nieuwe generatie, in een eigentijds spraakgebruik. Wie heeft er gelijk? Over Spinoza's leven en leer lijkt eigenlijk vooral één ding vast te staan: het is bijna ongrijpbaar. Frits Stoffels probeerde toch wat meer te weten te komen van onze enige echte Nederlandse wijsgeer.

LEVEN EN WERKEN VAN SPINOZA

Weinig is er bekend van Spinoza's levensgang. De meeste verhalen komen uit twee levensbeschrijvingen die in de eerste jaren na zijn dood verschenen. Maar beide biografen waren nogal kritiekloos. Latere biografen vulden de leemten steeds ruim op met volkslegenden, vermoedens en eigen vindingen.

Tegenstanders schilderden Spinoza vaak af als een duivel die de mensen geestelijk vergiftigt. Voorstanders zagen in hem een messiasachtige figuur die vol rust en vriendelijkheid z'n aardse smaders aanhoudend overtrof in kennis, moraal en goddelijk gelijk. Pas de laatste decennia houden historici zich met Spinoza's werkelijke levensloop bezig. Daardoor konden wel fabels worden ontrafeld. Maar de gaten vullen met nieuwe feiten en betere verhalen lijkt grotendeels onmogelijk. Daarom grijpen ook moderne biografen vaak nog al te graag terug op het fantasierijke werk van hun voorgangers. Zo bestaat er zelfs over Spinoza's beeltenis geen zekerheid. Wat dat betreft is ons duizendje evenveel waard als wat de gek ervoor geeft. Weliswaar zijn er veel portretten in omloop, maar waarschijnlijk zijn ze alle op één of twee na „vals". We moeten het doen met een beschrijving uit 1659: „*Spinoza is een kleine man, met een mooi gezicht, een lichte gelaatskleur, zwart haar en zwarte ogen*".

Waterlooplein

Vast staat wel dat Spinoza uit Joodse ouders werd geboren. Zijn voorouders zullen Marranen zijn geweest. Dat waren Spaanse en Portugese Joden die men tot het Rooms-katholicisme had gedwongen. Spanje dreef in 1492 de laatste Islamiëten de zee in. Geestdriftig begonnen de Spanjaarden toen aan de opbouw van een staat waarin slechts plaats was voor één geloof: het Rooms-katholieke. Portugal deed gretig mee. De Joden werden vermoord, verjaagd, of als ze wilden blijven tot het christendom „bekeerd". Velen van die „Marranen" namen na enkele generaties alsnog de wijk naar het vrije Noorden, naar de Nederlandse Republiek. Ze vestigden zich in Amsterdam, op en om het Waterlooplein. Daar streek iedereen neer die op de ontluikende wereldhandelsstad afkwam. Bekend is dat de familie Spinoza later woonde op de plek waar – nogal ironisch – in 1840 de Rooms-katholieke Mozes-en-Aäronkerk verrees. Baruch (Hebreeuws) of Benedictus (Latijn) de Spinoza moet om en nabij 1632 in die Amsterdamse volksbuurt het levenslicht hebben aanschouwd. Dat jaartal is een gissing: de stukken ontbreken. Ook van z'n jeugdjaren weet men hoegenaamd niets. Dikwijls dichtten de biografen de opgroeiende knaap een glanzende scholing toe. Al op jonge leeftijd zou hij zeer belesen zijn geweest. De geniale jongeling zou (net als Jezus) zijn leermeesters, Joodse rabbijnen, verستeld hebben doen staan van z'n brede kennis en briljante denkver-

mogen. Later onderzoek leerde echter dat Spinoza nooit bij de rabbijnen kan hebben gestudeerd, als hij al een school doorliep. Want ook daarvan geven de archieven niets prijs. Wat wel vaststaat klinkt saai: Spinoza moest al jong in de zuidvruchtenhandel van z'n vader werken. Die zaak zette hij met zijn broer Gabriel voort toen zijn vader in 1654 stierf.

Talenwonder

Maar hoe kon Spinoza zich opwerken tot vooraanstaand Europees geleerde? Eén verklaring is dat hij een talenwonder bleek te zijn. Behalve dat hij Nederlands, Spaans en Portugees sprak, beheerste hij ook Latijns en Hebreeuws tot in de puntjes. Vanuit een zelfontworpen taalkunde schreef hij een unieke Hebreeuwse grammatika. Maar ook op andere gebieden stond hij vooraan. Zoals in wis- en natuurkunde. Knappe verhandelingen over kansberekeningen en over de regenboog vloeiden uit z'n pen. In de theologie toonde Spinoza als één der eersten aan dat de Bijbel pas na een lang overleveringsproces z'n vorm had gekregen. En uiteraard was hij wijsgeer. Maar waar haalde hij 't allemaal vandaan?

Door z'n zuidvruchtenhandel bezocht hij geregeld de Amsterdamse beurs. Waarschijnlijk kwam hij daar in aanraking met belezen, vooruitstrevende kooplieden uit Doopsgezinde kringen en de Collegiantenbeweging, 'n groep zeer vrijzinnige Christenen. Die vormden in hun vrije tijd studie- en gespreks-groepjes. De krentenkoopman liet zich in hun midden opnemen. Al snel stak hij door groeiende belezenheid en oordeelskracht met kop en schouders boven z'n vrienden uit. Mogelijk ligt daar de bron van Spinoza's studeerlust. Maar geheimzinnig blijft het.

In de ban

In 1656 deed de Joodse gemeente Spinoza in de ban. Twee maanden kreeg hij de tijd om berouw te tonen en boete te doen. Maar de acht weken verstreken zonder taal of teken van zijn kant. Daarop werd de jongeman met een eeuwige banvloek bestraft en uit de Joodse gemeente gestoten. Het betekende tevens het einde van Spinoza's bloeiende handel in krenten en rozijnen. Want die speelde zich voornamelijk in Joodse kringen af.

Wat had de ongeveer 24-jarige Benedictus misdreven? Rondom het waarom van die ban zijn nog immer vele vermoedens en legenden. Ook over de inhoud van het geschil is niets bekend. Spinoza had steeds trouw aan zijn Joodse plichten voldaan, zo blijkt wel uit de archiefstukken.

Waren de Joden bang dat Spinoza's open ideeën hun pasverworven en nog wat wankel Amsterdamse vrijheid in gevaar zouden brengen? Maar de open omgang met de omringende cultuur was voor de Joden toen niet uitzonderlijk. Ook had Spinoza nog niets gepubliceerd, kon dus op die wijze nog geen aanstoot geven. En zijn denkstelsel dat in de jarenlange rijping groeide, kan nog niet zo ver van der vaad'ren grond verwijderd zijn geweest. Was hij dan een godloochenaar, zoals vrijdenkers dikwijls meenden? Spinoza zelf was geen moeite te veel die aanklacht hardnekkig te ontkennen. Had Spinoza het Joodse geloof dan zodanig bestormd dat het op z'n grondvesten trilde. Dat zullen we nog bezien.

Het merkwaardige is eigenlijk niet dat Spinoza in de ban werd gedaan. Dat kwam in de Joodse gemeente van toen

veelvuldig voor en klinkt zwaarder dan het was. Het merkwaardige is dat Spinoza de boetetermijn liet verstrijken en het tot uitstoting liet komen. En om het raadsel volledig te maken; Spinoza werd nadien nog een aantal malen in het gezelschap van rechtzinnige Joden gezien alsof er niets was gebeurd. Het huidige Jodendom vereert de man uit zijn midden, ondanks de gruwelijke tekst van de banvloek, met een museum in het Israëlische Haifa. Kennelijk zonder schroom.

Briefwisselingen

Op den duur werd de Mokumse grond waarschijnlijk toch te heet onder Spinoza's voeten. Volgens een onzeker verhaal pleegde een rechtzinnige Jood een aanslag op hem toen hij uit de schouwburg kwam. Spinoza verliet Amsterdam voorgoed en vestigde zich in Rijnsburg bij Leiden. Daar nam hij z'n intrek in een simpel huisje aan de huidige Spinozalaan. Dat is nu museum, maar staat door geldgebrek op instorten (*giro 404848, Vereniging Spinozahuis, Voor-*

schoten). Waarom naar Rijnsburg? Wilde hij lessen volgen aan de Leidse Universiteit? De reden kan ook zijn dat hij er gemakkelijk woonruimte vond, geregeld door z'n Amsterdamse vrienden. Rijnsburg was ook een trefpunt van de Collegiantenbeweging.

Spinoza begint in die tijd een briefwisseling met geleerden van formaat. De meesten hadden heel andere visies. Bezorgd wezen ze de zijne af. Deels uit Christelijke overtuiging, deels omdat ze Spinoza niet goed begrepen of de kern van zijn gedachten verkeerd vatten. Toch had Spinoza ook echte aanhangers. In Amsterdam bleef min of meer in het geheim een studiegroep van Spinozavrienden bestaan. De groep besprak zijn werk en bedacht op gezette tijden vragen en problemen voor de wijsgeer. Die vrienden vertaalden later ook zijn hoofdwerk, de *Ethica*, terwijl Spinoza er nog volop aan werkte in het Latijn.

Om zijn brood te verdienen, bekwaamde Spinoza zich in de optika en ging

binnen handbereik te wonen. Eerst op de Stille Veerkade, en al snel op de Paviljoensgracht, wederom bij een schilder.

In 1670 verschijnt een belangrijk werk van Spinoza, de *Tractatus Theologico-Politicus* (Godsgeleerd-Staatskundig Vertoog). Een gewaagd boek met krachtige aanvallen op de heersende wijze van theologiebeoefening. En op het al te gemakkelijk trekken van theologische lijnen naar staat en politiek, en vise versa. Spinoza wilde aantonen dat niet een autoritaire, eenvormige staat voor rust en orde zorgt, maar juist een staatsvorm die de veelvormigheid en de vrijheid van denken beschermt. In z'n woord vooraf schildert Spinoza het gevaar van een autoritair bestel dat met een al te kritiekloze religie op de loop gaat:

"t Mag zijn dat't het uiteindelijke geheim van een eenhoofdige regering blijft, en geheel bij haar belangen past, om de mensen in een waan te laten. Dat ze de schrik waarmee de mensen in

Volgens de één was hij een revolutionair denker die al het oude achterlatend de weg naar Verlichting en Vooruitgang opende. Volgens de ánder vatte hij alleen eeuwenoude tradities nog eens samen voor een nieuwe generatie, in een eigentijds spraakgebruik.

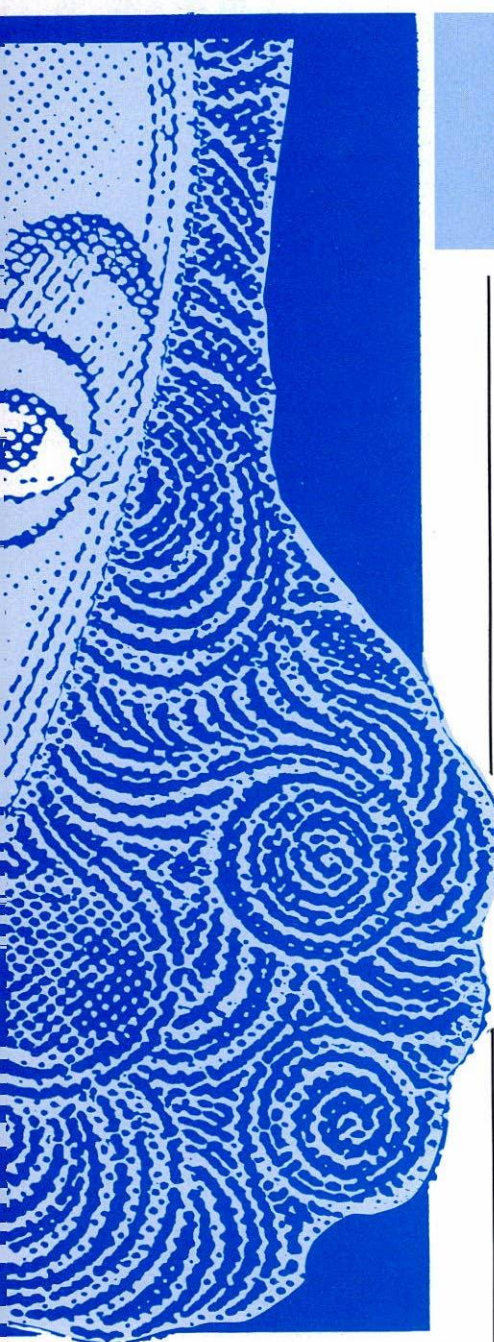
lenzen voor mikroskopen en kijkers slijpen. Zijn werk, toen net zo modern als de chips van nu, was zo goed dat het de aandacht trok. Geen wonder dat Spinoza over dit slijpwerk in 1671 een brief kreeg van Leibniz, één der grootste filosofen uit de zeventiende eeuw. Maar ook dat contact liep niet vlekkeloos. Leibniz raakte niet geestdriftig over Spinoza. Maar krabbelde later terug en leek z'n Spinozaliefde als jeugdzonde te willen afdoen. Spinoza stelde zich op zijn beurt ook afhoudend op. Toen Leibniz later om een (schaars) exemplaar van de *Ethica* vroeg, hield Spinoza z'n hart en z'n handen vast. Leibniz mocht het werk niet in handen krijgen. Ondanks de gegroeide verwijdering hield de briefwisseling toch aan, en bezocht Leibniz het Nederlandse wonder nog in diens laatste levensjaar.

Een gewaagd boek

In 1663 verhuisde Spinoza naar Voorburg, waar de fine fleur van Den Haag in versierde lusthoven woonde. Spinoza hield het bij een eenvoudig optrekje in de Kerkstraat, middenin het dorp. Hij huisde daar bij de schilder Daniël Tydeman. Ook van deze jaren is weinig bekend. Men neemt aan dat Spinoza aan de *Ethica* werkte, contact had met dorpsgenoot Christiaan Huygens, de vermaarde natuurkundige en misschien nog met andere vrienden. Maar hij leidde er geen opvallend leven. Zes jaar later, in 1669, nestelde Spinoza zich nog dicht bij Hollands regeringshof, aan de toenmalige rand van Den Haag. Van de leiders van de republiek verwachtte hij misschien steun in geval van nood, en dan was het handzaam

toom gehouden moeten worden, verbergt onder de fraaie naam „religie”. Met als gevolg dat ze voor hun knechting nog gaan vechten als ware't voor hun heil. Zodat ze het niet voor een schande, maar voor de hoogste eer houden voor de roem van een mens hun bloed en leven te offeren. Maar iets ongelukkigers dan zóiets kan in een vrij staatsbestel toch niet worden overwogen of beproefd. Want het is volledig in strijd met vrijheid voor ieder als het vrije oordeel van de enkeling door vooroordelen wordt gekortwiekt, of op andere wijze wordt ingeperkt."

Dat was gericht aan die calvinistische predikanten die een staat naar oud-Israëliisch model wensten, Nederland als het Beloofde Land met God aan het hoofd, een Oranjevorst als Mozes, de predikanten als Gods profeten en de Bijbel als enig richtsnoer. Misschien dacht Spinoza ook aan het land van zijn gevluchte voorouders, aan Spanje, waar men meende dat een staat alleen kan bestaan als ieder hetzelfde geloof belijdt. Om die „vooroordelen" te bestrijden, greep Spinoza naar het eigen wapen van de predikanten: de Bijbel en godsgeleerdheid. In een doorwrocht betoog probeert hij de ware aard en functie van de Bijbel te duiden: niet een boek van toen voor alle tijden, maar een boek van toen voor toen, dat niet letterlijk ook geldt voor nu. De Bijbel was niet uit de hemel komen vallen als kant en klaar geschenk, maar in een lang, menselijk, deels toevallig proces ontstaan, bewerkt, veranderd, aangepast. Met dat inzicht was Spinoza de gemiddelde gelovige twee tot drie eeuwen vooruit.

Spinoza wilde aantonen dat niet een autoritaire, eenvormige staat voor rust en orde zorgt, maar juist een staatsvorm die de veelvormigheid en de vrijheid van denken beschermt.

Vrijheid voorop

Overigens verwachtte Spinoza van volledige democratie ook niet veel goeds: „Wie de zo veranderlijke aard van de massa maar een beetje uit ervaring kennen, gaan bijna aan haar wanhoppen. Want ze laat zich niet door de rede, maar alleen door haar hartstochten besturen”. En toch moet vrijheid altijd voorop blijven staan: „Het is, zeg ik, niet het doel van de staat de mensen van redelijke wezens tot beesten of automaten te maken. Integendeel, hij moet hen in staat stellen hun geestelijke en lichamelijke functies onbezorgd uit te oefenen, hun verstand en vrijheid te gebruiken, en hen verder af te houden van onderlinge twist uit haat, toorn, kwade trouw of slechte gezindheid. Doel van de staat is dus inderdaad de vrijheid.” Spinoza's ideaal hield het midden tussen beide uiterst. Het land moest worden geleid door aristokratische regenten enerzijds en gekozen volksvertegenwoordigers anderzijds. Honderd jaar later trachtten de patriotten met precies dezelfde ideeën het vermoolde Nederlandse staatsbestel te doorbreken.

Meteen na verschijning van het boek bastte een hetze los. Spinoza had een „atheïstisch” boek geschreven „zo vuyl ende godslasterlyck als men weet dat oyt de wereld gesien heeft”. In Amsterdam werd terstond de Kerkeraad in buitengewone zitting bijeengeroepen. Toch kwam het pas in 1674 tot een verbod. De drukkers van toen beschikten daarnaast over een trits van trucs om een verboden boek toch uit te geven: onder valse titels, valse drukkersnamen en -adressen, of met een vals jaartal. Men zette dan doodleuk een jaar van vóór het verbod op het titelblad. Merkwaardigerwijs stuitte Spinoza ook in vooruitstrevende kringen op kritiek. Balthasar Bekker, berucht jager op veelverbreide bijgelovigheden als spoken en geesten, sprak van de „dulle doliing van Spinoza”. Ook de zwaar-verlichte schrijver-geleerde Pierre Bayle, die met z'n alles in twijfel trekkende denkebeelden toch waarlijk niet ver van Spinoza afstond, zag op Spinoza's geel „het stempel der verdoemenis staan”. Maar meenden de heren dat nou werkelijk? 't Kan zijn dat men dat alleen maar zei uit angst, zo opperen historici nu. Als het tot een heksenjacht op Spinoza kwam, zou die ook wel 'ns andere vooruitstrevende geesten de rationalistische kop kunnen kosten.

Ethica gereed

Het was allemaal geweldige reclame voor het boek en het beleefde druk op druk in de belangrijkste talen. Maar niet in het Nederlands. Pas een kwart eeuw later, toen Spinoza al dood was, kwam het ook in onze taal uit. Weliswaar lag de vertaling uit het Latijn in

1671 reeds zo goed als gereed. Maar de schrijver zelf hield de publikatie op. De massa zou maar van zijn denkebeelden schrikken en hem belasteren en vervolgen.

Ondertussen had Spinoza ook z'n hoofdwerk, de *Ethica*, gereed. Maar publikatie maakte hij niet meer mee. Hij stierf op ongeveer 45-jarige leeftijd en werd 25 februari 1677 begraven in de (christelijke) Nieuwe Kerk van Den Haag.

Toch kwam het nog tot uitgave van de *Ethica*. Spinoza's Amsterdamse vrienden verzamelden alle gevonden manuscripten, bundelden die tot een boek,

en gaven dat nog in Spinoza's stervensjaar uit. In het Latijns, Spinoza's schrijftaal, maar ook in Nederlandse vertaling. Daaraan was in hoog tempo gewerkt. Toch nam de belangstelling voor de wijsgeer en diens werk al vrij snel af. Pas in de laatste jaren van de Verlichting, aan't eind van de achttiende eeuw, kwam de herontdekking, op gang gebracht door Goethe, Lessing en Herder. Zo had Lessing in zijn *Nathan de Wijze* Spinoza op het oog. Die zag hij als toonbeeld van wijsheid en bezadigdheid, van rust en verdraagzaamheid. Sindsdien ging Spinoza's opmars gestaag voort, al verdween hij soms ook even uit het zicht. Pas sinds onze jaren zestig stijgen belangstelling en waardering gestaag. Blijkbaar passen Spinoza's vragen en antwoorden bij onze tijd. Maar echt populair zal hij wel nooit worden. Hij schreef voor zichzelf, voor een elite, voor de eeuwigheid, maar niet voor de markt.

DE WERELD VOLGENS SPINOZA

Spinoza was een voorbode van een nieuwe tijd. Zó legde men veelal de leer van onze zeventiende-eeuwse wijsgeer tot voor kort een aantal jaren uit.

Volgens die uitleg kwam zo een stukje van ons huidige wereldbeeld tot stand dat met reden en wetenschap is doordrenkt. Had Spinoza dat niet allemaal al gezegd?

Huidige Spinozalogen schuiven dat beeld van de verlichte Hollander niet opzij. Maar wel wil men hem nu op sommige punten in een wat veelomvattender kader plaatsen.

Om hun beeld van de verlicht-atheïstische Spinoza kracht bij te zetten, verloochende vroegere uitleggers Spinoza's godsdienstige, Joodse wortels. Hij had immers met het Jodendom gebroken. En inderdaad blijkt uit z'n werk geen rechtstreekse band. Eerder leek hij een „verwereldlijke” wetenschapper, die strak wiskundig en rationeel z'n denkwerk doet, zonder binding aan wie of wat dan ook. In diezelfde lijn is Spinoza wel opgevat als een koele, onbewogen wijsgeer, die in z'n *Ethica* de wiskunde en de logica tot z'n instrumenten verklaart. Alleen met die twee voorkom je dat je nieuwe reeksen menselijke domheden (en daarvan wist Spinoza er heel wat op te sommen), opeens stapelt. Nou maakte hij het er ook wel naar. Zo schreef hij, toen hij het over hartstochten en gevoelens had: „Ik zal over de aard en de werking der aandoeeningen en de heerschappij van de Geest spreken (...) alsof er sprake is van lijnen, vlakken of lichamen.”

Rede en Verstand

Spinoza, zei men, was één van die nieuwe vooruitdenkers geweest. Het grauwe verleden hadden ze achter zich gelaten. De mens moest zich niet langer laten leiden door onredelijkheid en gevoelens. Die leidden maar tot onver-

draagzaamheid, fanatisme en godsdienstoorlogen. Voortaan dienden Rede en Verstand het alles verlichtende uitgangspunt te zijn. Die konden de wereld reinigen en doorzichtig maken, zouden zorgen voor vrede en vooruitgang. En voor een gezuiverde godsdienst, zonder al die rare wonderen en onbevattelijke dogma's. Het kwam aan op inzicht in de redelijke kern. De rest was bijgeloof en franje, die men kon laten vallen. Zo bezien stond Spinoza volop in de moderne tijd. Humanisme, liberalisme en socialisme konden daarin groeien en bloeien, godsbeelden leken overbodig.

Descartes was met dat nieuwe wereldbeeld begonnen, Spinoza had diens werk voortgezet en van een tegenstrijdigheid ontdaan. Descartes had namelijk de wereld nog in tweeën gesplitst. Om het Christendom te redden had hij stof en geest uit elkaar gehouden. Maar Spinoza zag de werkelijkheid als een ondeelbaar en opzichzelfstaand geheel. Dat ruimde de laatste hindernissen voor écht kritisch natuuronderzoek uit de weg. Het voordeel van zo'n holistische benadering is dat je zo heel het leven kunt verklaren, vanuit één alles-veroorzakend punt. Van daaruit kun je dan streng logisch je hele denkbouwwerk optrekken. Het nadeel is een zeke-

komt zeer overeen met de overtuiging van de later levende Spinoza. Maar ook bij het godsbeeld is de overeenkomst opmerkelijk.

Spinoza en God

God en God is twee, zei de Kabbala. Enerzijds was er de God die in de Bijbel van zichzelf sprak, door zich te openbaren, en die te allen tijde aanspreekbaar bleef. Deze God was er voor de massa, die toch niet verder vroeg, en gelukkig was in haar mening dat God door eigenhandig ingrijpen haar lot bestuurde. Maar dat was slechts één kant van God. Want voor de Kabbalisten was zo'n God onvoldoende. Die gaf geen antwoord op de dringende vraag naar het lijden. Maar geloven in toeval en willekeur, in een absurde wereld dat was ook niks. Dus moest er wel een verborgen God zijn. Aan die verborgen kant van zijn bestaan was God onpersoonlijk. Daarin leefde hij alleen door en voor zichzelf, of er nu een mensheid was of niet. Die God gaf zich niet aan de openbaarheid prijs. In die God lagen alle raadsels en vragen, oplossingen en antwoorden besloten.

Spinoza vertaalde die mystiek-joodse God in wijsgerige termen. Hoe zag de zijne eruit? Ook Spinoza's God is onpersoonlijk. Je kunt niet met 'm praten, en aan openbaring doet hij ook niet. Want God, natuur, substantie, dat zijn allemaal woorden voor hetzelfde. Of zoals Anton Constandse Spinoza's idee weergeeft: „*God doordringt alles, is in alles, hij is het Al, niets ontbreekt hem.*” Ook voor Spinoza is de wereld en haar lijden alleen nog te begrijpen als God onaanspreekbaar is. Het enige dat je weet, is dat alles zo van Gods volmaaktheid is doordrenkt dat je met een gerust hart verder kunt leven. Ook als je wordt vervolgd en gemarteld, als het met de wereld de verkeerde kant op lijkt te gaan. God zwijgt in dat lijden. Maar dat is geen reden tot wanhoop. Integendeel. Gods zwijgen stelt gerust. Je kunt vol liefde en overgave vertrouwen.

Daaruit bloeit ware vrijheid op. Als alles van het goddelijke is doortrokken, dan ook de mens. Als alles in een zinvol beginpunt met alles samenhangt, en ook de mensen onderling en met het geheel, kan er met jou en de wereld niet veel misgaan. Je kunt dan rustig en vrij alles doen dat je natuur je ingeeft. Niet blindelings en domweg, maar geleid door rede en inzicht. „*Kennis van de eenheid die de geest heeft met de gehele natuur, dát is het grootste goed*”, aldus Spinoza. Er is ook troost voor na de dood: de mens is 'n onderdeel van de eeuwige, grote natuur. Z'n lichaam is maar een tijdelijke uitingsvorm in het stromende verloop van de wereldgeschiedenis, een uitingsvorm van de eenheid van al het leven. En daarin behoudt de mens z'n plaats. Ook als hij dood is, want de stroom van het leven is een en eeuwig.

Humanisme en Spinoza

Nu had Spinoza zijn zwijgende, onpersoonlijke en allesomvattende God wellicht diep-godsdienschtig bedoeld. Maar: een zwijgende God dreef latere geslachten eerder tot wanhoop en openlij-

Een onpersoonlijke God was eigenlijk ook een overbodige God. Een God die alles is, stelt tegelijkertijd niets meer voor. Zo bouwde Spinoza toch, wellicht ongewild, krachtig mee aan een ontkerstend wereldbeeld zoals we dat heden ten dage kennen.

ke twijfel. Een onpersoonlijke God was eigenlijk ook een overbodige God. En een God die Alles is, stelt tegelijkertijd niets meer voor. Zo bouwde Spinoza toch, wellicht ongewild, krachtig mee aan een ontkerstend wereldbeeld zoals we dat hedentendage kennen.

Al met al staat er zo een wat andere Spinoza voor ons. Zeker was hij door zijn levenshouding ook humanist. Constandse: „*Dat Spinoza jood noch christen was spreekt vanzelf. Zijn humanisme stond vrij tegenover alle religies en was universeel.*”

Maar Spinoza was slechts met één been zo modern. Met het andere stond hij achterwaarts. Hij dacht niet alleen vooruit, maar misschien even sterk achteruit, door heel het verleden te doorgraven en samen te vatten. En niet alleen blikte hij strak en koelverstandelijk voor zich uit, maar minstens evenzeer keek hij naar boven, hemelwaarts, in mystieke sferen. Zo valt er nog heel wat te (her-)ontdekken aan de Amsterdamse filosoof.

Frits Stoffels

Meer lezen

Wie meer wil lezen van en over Spinoza, zou kunnen beginnen met het boek van Theun de Vries, *Spinoza - Beeldenstermer en Wereldbouwer*, dat eni-

ge jaren geleden bij Becht in Amsterdam verscheen. 't Is een levensbeschrijving van Spinoza en een kennismaking met zijn leer. Met *Wie was Spinoza? - Feit en fictie rond een zeventiende-eeuws denker*, geschreven onder redactie van Prof. dr. S. van der Woude (eigenlijk een uitgebreide catalogus bij de herdenkingstentoonstelling van 1977 in Amsterdam) gaat u ernstig twijfelen aan feiten over het leven van Spinoza zoals die Theun de Vries geeft. Iets lezen van Spinoza zelf kan ook. De *Tractatus Theologico-Politicus* is een dikke pil, maar voor een zeventiende-eeuws geschrift toch vrij makkelijk leesbaar. Ik trof hem in Duitse vertaling, als *Theologisch-Politischer Traktat*, in 1976 bij Meiner in Hamburg onder redactie van Günter Gawlick uitgegeven. De Nederlandse vertalingen die ik kon vinden, waren al zo'n honderd jaar oud.

Het boek van Dr. F. de Graaff heet *Spinoza en de crisis van de westerse cultuur*. Het verscheen in 1977 bij Voorhoeve in Den Haag. In Anton Constandses *Geschiedenis van het Humanisme in Nederland* (uit 1980, bij Kruseman in Den Haag) kunt u in enkele hoofdstukken nog eens de belangrijkste gegevens van Spinoza's leven en leer nalezen.

NIEUW MANIFEST

Op het kongres van het Humanistisch Verbond in mei werden de afgevaardigden het eens over een nieuw Humanistisch Manifest. Dit is het werkprogramma van het HV voor de komende jaren. In 29 punten wordt aangegeven welke maatschappelijke doelstellingen het HV nastreeft. In deze Humanist vindt u in het hart van het blad een exemplaar van dit nieuwe manifest. U kunt het eenvoudig uit de Humanist trekken. Mocht het al uit dit blad zijn gehaald, dan kunt u een gratis exemplaar aanvragen. Deze krijgt u dan zo snel mogelijk toegestuurd.

Even bellen naar het HV is voldoende: 030-318145. Of een kaartje naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Ook als u meerdere exemplaren wilt.

SOCRATES-LEZING HUMANISME EN LEVENSTIJL

HUMANISME EN LEVENSTIJL is het thema van de SOCRATESLEZING 1987, die zal worden gehouden door Jan Glasstra van Loon, voorzitter van het HV. Tijdens de lezing zal hij onder andere ingaan op de actuele discussie over „de zorgzame samenleving.”

De Socrateslezing vindt plaats op dinsdag 8 december in het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 in Utrecht en begint om 20.00 uur. Er zijn nog (gratis) toegangskaarten beschikbaar. Deze kunnen worden besteld door te schrijven naar Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, ter attentie van André Hielkema. S.v.p. vermelden: Socrateslezing 1987, naam en adres en het gewenste aantal toegangskaarten.

WIES DE BLES VERBEELDT DE TEGENSPRAKELIJKHEID VAN HET LEVEN

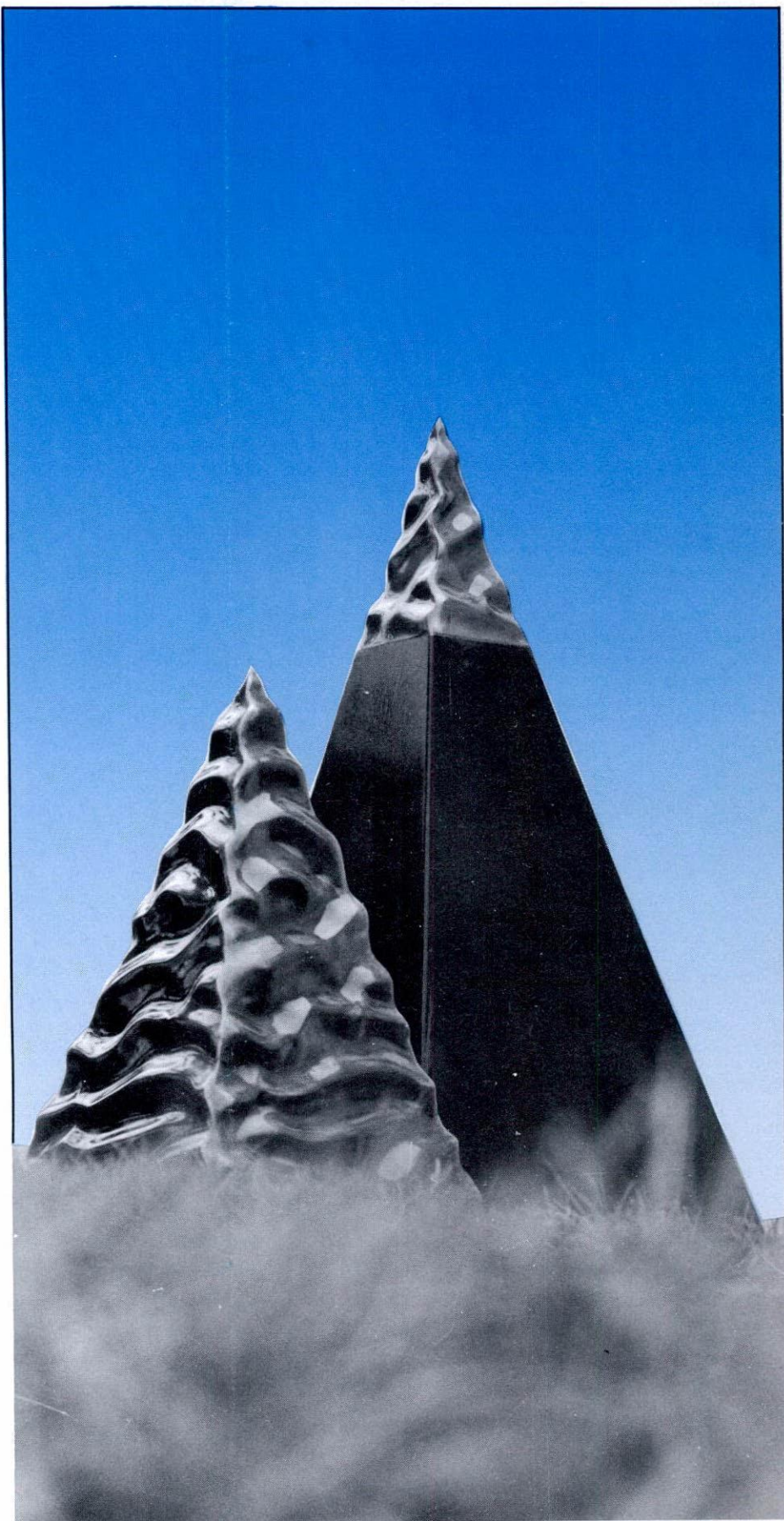
Ze laat zich beïnvloeden door de omgeving, door de ontroering van wat ze ziet. „Je kunt de dingen om je heen kennen zonder ze aan te raken. Soms zonder erbij te zijn. Je kunt dingen voelen met je ogen. Kijken, erbij denken zonder woorden.”

Wies de Bles is beeldend kunstenares. Geboren in 1941, woont in Zeeland. Ze maakt vooral ruimtelijk werk, gebruikt polyester en cor-ten staal als materiaal. Eind jaren zestig, begin zeventig experimenteerde ze met onderwerpen die vooral betrekking hadden op haar eigen, persoonlijke situatie. Getrouwd, gescheiden en met kinderen. Ze maakte bijvoorbeeld een lege tafel met vrouwenbenen. En een geblindeerde vrouw voor het raam met een gordijn ervoor. Wies de Bles: „Ze heeft een masker voor, ze ziet ook niets. Steeds weer dat gevoel van mijn eigen situatie, zoals ik die onbewust onderging”. Vanwege dit werk werd ze bestempeld tot „feministisch kunstenaar”. Zelf vindt ze dat je jezelf als kunstenaar niet in een hokje stopt. Wel was Wies de Bles tien jaar geleden betrokken bij de oprichting van de Stichting Vrouwen in de Beeldende Kunst.

In haar werk speelt hetgeen je niet ziet een belangrijke rol. „Ik wil het werk vrijmaken van z'n eigen betekenis”. Het gaat over beleving. De gelaagdheid van de werkelijkheid. Ze speelt daarbij met tegenstellingen en tegenstrijdigheden. Centraal staat „de tegenspraakelijkheid van het leven” het willen ontsnappen aan de grenzen van het bestaan. Bij haar beelden is de aanleiding vaak realistisch, maar het resultaat gaat er boven uit. Zoals bij de serie „bergen van water”, de „huizen” en „pad door de rivier”.

Bij dat laatste schreef ze:
Het is de zelfgebaande weg
door de rivier
tegen de stroom in
onmiddellijk sluit zich het water
achter je
tijd bewoog daartussen
geen spoor nalatend
dan water – water als constante
tijd – je weet niet
of dat langzaam gaat
of vlug

Op 14 december op Nederland 2 om 19.12 uur is het werk van Wies de Bles in het televisieprogramma Kwartslag te zien. Eveline van Dijck sprak met haar o.a. over de betekenis van kunst, over haar leven en werk. En over de gevolgen van het afschaffen van de BKR.

Wies de Bles: Berg van Water

LEVENSLIEDEREN EN SMARTLAPPEN

Laatst woonde ik een paar lezingen bij die als thema hadden: willen weten wat je niet weten kunt. Verschillende auteurs moesten over deze merkwaardige paradox hun gedachten laten gaan. Wat wilden zij precies weten wat ze niet weten konden, waar bestond dat uit. Kortom: wat stond hun met hun eigen kunst voor ogen.

Twee referaten vielen op: die van de dichter filosoof Jan Pieter Guépin en die van de auteur Hans Dorrestijn. Guépin had het over het je-ne-sais-quoi, het „ik weet niet precies wat, het is, maar het is er wel degelijk“. Hij illustreerde zijn betoog met een liedje, geschreven door de dichter Paul de Kock en gezonden door mevrouw Yvette Guilbert – die we kennen van de illustraties van Le chat noir van Toulouse Lautrec. Het liedje heette Madame Arthur. Madame Arthur is niet echt een mooie vrouw, maar toch loopt iedereen met haar weg en doet iedereen haar best voor haar. Hoe komt dat? Zij heeft „un-je-ne-sais-quoi“, let wel, niet „une“ maar „un“. (Une-je-ne-sais quoi zou het lied banaal maken en minder mysterieus, want dan zouden we precies weten waaraan zij haar sukses had te danken.)

Het mooie van het lied is dat mevrouw Arthur geen fatale vrouw is, zoals Mario Praz haar heeft beschreven in A Romantic Agony of zoals de 19e eeuw het liefst een vrouw zag. Nee, mevrouw Arthur is gewoon, maar... ze heeft iets bijzonders. Ze heeft „it“, een Amerikaanse term die wel enigszins naar sex-appeal wijst, maar toch meer is. It, of „het“ (in Amsterdam heeft het) noemt Guépin het „principeel onkenbare“, „het“ moet een voorwaarde zijn voor een groot kunstwerk, het is datgene wat het ene kunstwerk onderscheidt van het andere, het is ook datgene waardoor we het ene kunstwerk geniaal noemen en het andere niet.

Het zal duidelijk zijn dat het betoog van Jan Pieter Guépin een analyse was van dat un-je-ne-sais-quoi en zijn konklusie was dat een oorspronkelijk kunstwerk pas dan zou ontstaan indien „het irrationele een huwelijk zou aangaan met het relativisme“. Op dat moment zou de cultuur doorgaan.

Daartegenover stond het betoog van Hans Dorrestijn dat dichter bij de grond bleef, maar mij zeer aansprak. Dorrestijn, auteur en liedjeszanger, maakt een onderscheid tussen aan de ene kant „proletarische literatuur“ en aan de andere kant „aristokratische literatuur“. Hij legde uit waarom hij een proletarisch auteur is: hij wil voor iedereen schrijven, de poëzie zien in kleine voorvallen, de thema's nemen die dicht bij huis zijn. Carmiggelt, Elsschot – noemde hij als voorbeelden. De aristokratische literatuur met haar „grote thema's“, haar zinsbouw die navenant in-

gewikkeld is en haar structuur die vaak gezocht labyrinthisch oogt, wijst hij af. Voor hem was „datgene wat je niet kunt weten“ (het oorspronkelijke thema van de lezingen) meer de verwoording van je eigen problematiek. Bijvoorbeeld: ik heb liefdesverdriet – hoe geef ik daar vorm aan op een manier die het meest effect sorteert en die overeenkomt met mijn eigen gevoel. Het zoeken naar die vorm, naar die stijl, dat was „wat je eigenlijk niet weten kunt“. „Van te voren“, zou daar eigenlijk achter moeten.

Ogenschoijnlijk hebben deze twee lezingen niets met elkaar te maken, maar toch is er een merkwaardige overeenkomst. Of eigenlijk: een tegenstelling. De dichter-filosof Guépin onderbouwde zijn lezing met een liedje uit het cabaret, terwijl Hans Dorrestijn, liedjeschrijver, in zijn lezing veel voorbeelden gaf uit de „grote literatuur“. Het liedje over mevrouw Arthur gaf precies weer – in hele simpele bewoordingen die rijmde op de maat van de muziek – wat Guépin wilde uitdrukken. Terwijl Dorrestijn, die niets anders gewend is, juist bij de Grote Auteurs te rade ging. Toch vond ik het liedje van die Yvette Guilbert het meest treffend. Opgenomen in 1943, midden in de oorlog. Het werd in Parijs op elke straathoek gezongen en ik moet zeggen dat na één keer horen de melodie ook meteen vast in je hoofd zit. Over zulke liedjes wil ik het hebben.

Vic van de Reijt bundelde onder de titel „Toen wij van Rotterdam vertrokken“ de Nederlandse liederen uit de 20ste eeuw.

Ik moet nu iets vertellen opdat straks niet de indruk gaat bestaan dat ik hier „een vriendendienst“ bedrijft, maar Vic en ik kennen elkaar heel goed. Toch belangrijk om te weten, want ik heb min of meer het ontstaan van dit boekje meegemaakt.

Vic is een vrolijke jongen met inderdaad een grote kennis van het Nederlandse lied. Ik ben een paar keer met hem op vakantie geweest en dan was het altijd: zingen. Wij beiden stammen uit de tijd van de volle bloei van de radio en de televisie. Meer nog eigenlijk van de radio. Vroeger luisterden wij in het geheim naar radio Luxemburg. Beiden verzamelden we teksten van popmuziek en wij kenden ook de toptien van de 28 week in 1968 geheel uit ons hoofd.

Vic kende veel meer liedjes uit zijn hoofd dan ik. Het vreemde was dat wat hij ook zong, wij altijd wel de melodie kenden maar nooit de woorden. Vic wilde daar iets aan doen en dat heeft hij nu dan ook gedaan. We spraken veel over de liedjes. Hoe komt het dat er liedjes zijn van pakweg 60 jaar geleden die wij nog kennen, zij het niet volledig? 't Broekie van Jantje bijvoorbeeld of: Mens, durf te leven van Speenhoff. Natuurlijk had je de melodie die vaak mak-

DE KULTUUR

kelijk in het gehoor lag, maar ook de tekst was van belang. Die tekst was een vorm van cultuur. Het was de cultuur van de Gewone Man. Een term die nogal besmet is geraakt, maar precies aangeeft waar het om gaat. Juist die midden- en die onderbouw, om maar eens van twee ouderwetse begrippen het stof af te blazen, hadden een cultuur die jarenlang ontkend is en pas na de helft van deze eeuw serieus genomen werd.

Levensliederen en smartlappen deed men vaak af als „goedkoop“. Sinds kort nemen we ze serieus.

Natuurlijk zijn hier allerlei voor de hand liggende sociologische verklaringen voor: de opkomst van het socialisme, maar ook de amusementsindustrie die zich uitbreidde en juist een grote commerciële aantrekkingskracht kreeg onder invloed van radio en televisie. Levensliederen hadden ook een didactische kant. Neem 't Broekie van Jantje. Dat gaat zo.

*Er was eens een haveloos ventje
Die vroeg an z'n moeder 'n broek
Maar moeder verdiende geen centje*

Foto: Michel Pellanders

Door Theodor Holman

toe ontroeren, een verschrikkelijk schuldgevoel oproepen om de boel in harmonie te brengen. Althans, dat denk ik. Smartlappen moeten een tekort aan gevoel compenseren door de overdrijving.

En wat is nu het interessante: dat je ziet dat daarvoor een even grote techniek is vereist als voor het komponeren van een gedicht. Met andere woorden: dat binnen de kultuur voor het gewone volk in wezen dezelfde wetten gelden als voor de kultuur van het hogere volk. Het „wie rijdt daar snel door nacht en wind, het is een vader met zijn kind“ van Goethe is net zo'n smartlap als 't Broekie van Jantje, het is bijna dezelfde thematiek.

Ik vind dat je dat ook mooi kunt zien aan de liederen van, zeg, de laatste twintig jaar. „Op een mooie pinksterdag“ van Annie M. G. Schmidt, „Vette Jus“ van Wim Schippers, „Dodenrit“ van drs. P. – techniek en thema verschillen niet met die van vroeger. Het enige verschil met kunst van een ander nivo (of dat nivo hoger of lager is, laat ik even buiten beschouwing), is dat het vormexperiment ontbreekt.

Invloed van de vijftigers zul je op de liederen niet vinden. Wel kun je aan de teksten precies de maatschappelijke ontwikkelingen zien. Vooral in het hoofdstukje Onvrede en Protest. Het begint met de Internationale waarin de verworpenen der aarde worden opgeroepen om eindelijk eens te ontwaken. Een lied uit 1871. Dan volgt Pisuisse uit 1916 met een lied van Dirk Witte, getiteld Het Wijnglas, over de tegenstelling

VAN DE GEWONE MAN

*En vader was wekenlang zoek
Ach, moedertje, geef me geen standje
Er zit in m'n broekie 'n scheur!
De jongens op school roepen: „Jantje
Jouw billen die zien we d'r deur.
(..)*

Het lied gaat door, moeder wordt ziek, trekt haar enige rok uit om daar een broek voor te maken. Maar moeder sterft, niet omdat ze het te koud kreeg, wat je toch zou verwachten, maar „van narigheid“ alhoewel haar jongen nu toch een mooi pantalon bezit. Belachelijk?

Ja, ik kan het niet zingen zonder in de lach te schieten, maar mijn grootmoeder zong dit huilend! Het konfronteerde haar met een soort armoede die ze wel vermoedde, maar waarvan ze geen weet wilde hebben. Zo'n lied zegt ook iets over de tijd van toen (1904).

Iets anders is er aan de hand met de vreselijke, maar prachtige smartlap „Als ik naar je blinde ogen kijk“ van Willy Derby. Erger kan niet: meisje is blind en ziende man memoreert couplet na couplet hoe leuk het wel niet was

toen zij haar blauwe kijkertjes nog had. Het lied eindigt aldus:

*Zie ik soms 'n bedelende blinde
O, dan krimpt m'n hart ineens van pijn
Ik vraag me af of dat jouw lot zal worden
Als ik er eenmaal niet meer zal zijn
Ik denk aan jou, als ik zo'n arme
stumper
Bevend dan m'n poov're aalmoes reik
Kind, ik voel zo'n angst om eens te
sterven
Als ik naar je blinde ogen kijk.*

Hier is de didaktische boodschap ver te zoeken. Maar toch... het is gruwelijk, het is zelfs zeer egoïstisch en het is licht voorstelbaar dat het publiek luid weende als dit lied ten gehore werd gebracht. Tegelijkertijd realiseer je je dat men daar een enorme behoefte aan moet hebben gehad. Dit lied stamt uit 1930. Malaise dus: weinig sociale voorzieningen. Wie blind was, deed niet meer mee en moest, zoals het lied eigenlijk aangeeft, uit bedelen gaan om een poov're aalmoes te bemachtigen. De boodschap: wie blind is, is opgegeven, voldeed niet. Men moest tot tranen

diplomaten en de soldaten aan het front. Dan de dievenwagen van Willy Alberti, gevolgd door het overbekende De Kleine Man van Louis Davids. Dat eigenlijk, nu ik het goed lees, een zeer rechts lied is. Want de kleine burgerman met zijn konfektiepakke aan, komt er niet echt goed af. Daarna komen de Werkloze Handen van Willy Derby uit 1932.

Hoe de maatschappij reilde en zeilde, wat er gebeurde op straat, kun je hier perfect aan zien. Wat had je daarnaast in de Kunst. Je had het Dadaïsme al gehad. De Stijl hadden we ook al gehad. Gorter was ook al geweest. Aardig is wel dat een zeker realisme destijds in de Nederlandse literatuur bijzonder populair was. Coenen, Van Deijssel, Herman Robbers. De laatste auteur is thans volstrekt vergeten, toen was hij net zo bekend als Adriaan van Dis tegenwoordig. Maar ook Robbers zouden we nu sentimenteel vinden, wat overdreven in zijn gevoeligheden. De liedjes die iedereen zingt van de laatste jaren zijn ook veelzeggend: De Bom van Doe Maar, Mijnheer de President van Bou-

dewijn de Groot, Zeven dagen lang van de groep Bots - Vietnam, de kernwapens, Woensdrecht; het herleeft als je de teksten leest en vanzelf meezingt - het waren ook de zaken waar we over spraken!

Wat wegvalt door zo'n verzameling liedjes van Van de Reijt is de tegenstelling echte poëzie en lied. Je kunt de liederen lezen als gedichten, want vrijwel alle opgenomen teksten zijn technisch perfect. Maar doordat het toch een liederenboek is, gebeurt er iets merkwaardigs onder het lezen. Of je het wilt of niet, je gaat vanzelf de teksten meezingen. Vorm en inhoud blijken zeer nauw met elkaar verweven te zijn. Dit staat enigszins haaks op mijn bewering dat je de teksten ook zonder de muziek kan „lezen” - maar ik bedoel dan ook dat het boekje er een meerwaarde door krijgt. Die meerwaarde heeft iets magisch.

Die liederen hebben daardoor iets... een je-ne-sais-quoi. Het is duidelijk dat het over het algemeen liederen zijn „voor het volk”. Om in de vocabulaire van Hans Dorrestijn te blijven, het is duidelijk „proletarische literatuur”. De onderwerpen liggen dicht bij huis, de thema's zijn van alle dag en de structuur is begrijpelijk. Maar toch hebben ze „iets” meer dat ze van andere liederen onderscheidt. Iets dat ik niet goed kan omschrijven. Het is mijn wereld en tegelijkertijd is het mijn wereld niet. Ik hou er van en ik hou er ook niet van, maar ik kan er niet buiten. De problemen die worden behandeld zijn soms overdreven, maar tegelijkertijd raken ze de roos.

Het is als met mevrouw Arthur. Een gewone vrouw, een vrouw uit het volk, maar ze heeft iets... un je ne sais quoi. Dat huwelijk tussen het irrationele en het relativisme. Anders gezegd: die verbintenis tussen een lach en een traan. Ook wel Het Leven genoemd. ■

Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden

Bijna 40 jaar geleden werd door het Humanistisch Verbond, Humanitas en De Vrije Gedachte de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB) opgericht. Doel van de stichting is het stimuleren en realiseren van huisvesting voor ouderen, in het bijzonder voor buitenkerkelijke. In de loop van haar bestaan liet de HSHB 41 verzorgingshuizen bouwen met in totaal 6.500 bewoners en 5.400 zelfstandige woningen, gebundeld in complexen (wooncentra). Daartoe werden een vereniging en een werkstichting in het leven geroepen. De HSHB heeft ca. 25.000 contribuanten. Inmiddels is een bestuurlijk en organisatorisch reorganisatieproces in gang gezet. De nieuwe organisatiestructuur zal er als volgt uitzien:

Tussen de besturen bestaan personele overlappingsen.

Voor deze drie onderdelen van het HSHB-complex zoeken wij

Bestuursleden (M/V)

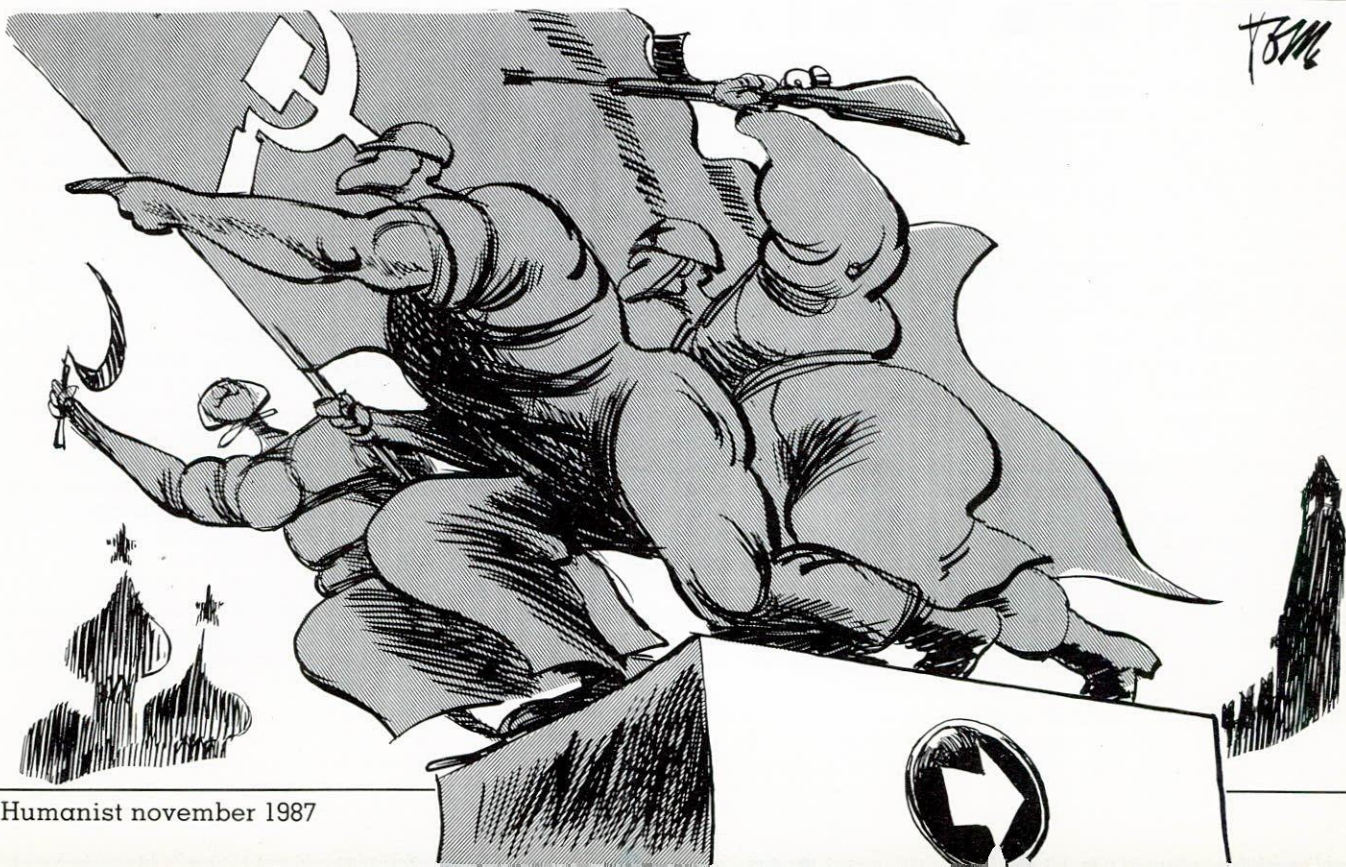
Deze bestuursleden zullen op voordracht van een selectiecommissie worden benoemd door het Humanistisch Verbond, Humanitas of De Vrije Gedachte. Per bestuur wordt gedacht aan het volgende profiel van een kandidaat-bestuurslid:

- onderschrijving van humanistische uitgangspunten bij huisvesting en zorg voor ouderen;
- bij voorkeur lid van één der boven benoemde organisaties;
- kennis en/of ervaring op één of meer werkerterreinen der stichting(en).

Van bestuursleden wordt verwacht dat zij voldoende tijd kunnen vrijmaken voor het bijwonen van bestuursvergaderingen (gemiddeld een dagdeel per zes weken) en voor het daarnaast vervullen van representatieve taken.

Belangstellenden kunnen een informatieset en een aanmeldingsformulier aanvragen bij de HSHB. Kandidaten kunnen worden aangemeld bij: Selectiecommissie HSHB, Postbus 70510, 1007 KM Amsterdam, telefoon (020) 44 89 01, toetsel 39 of 41.

Ook worden wij graag geattendeerd op mogelijk geschikte kandidaten.

Kwartslag

9 november VERTELLEN WE HET DE KINDEREN?

Wanneer kinderen geboren worden door middel van Kunstmatige Inseminatie, wordt dat meestal volledig geheim gehouden, vooral tegenover de kinderen.

Een echtpaar heeft 3 kinderen, die door middel van deze techniek zijn geboren. Voor hen speelt een grote rol de vraag „moeten de kinderen weten hoe ze zijn ontstaan”.

Samenstelling Marjolein de Vries.

16 november DE CELLO IN DE VUT TE KOOP

Het verhaal achter de kleine advertentie

Er staat een cello in de krant!

Netty van Hoorn treft één van de oudere musici van het Frysk Orkest. Een mevrouw die weet dat er voor haar geen plaats meer zal zijn als celliste, wanneer haar orkest zal zijn opgeheven. Met de verkoop van haar instrument houdt ze op beroepsmusicus te zijn.

23 november ETHIEK EN POLITIEK

Op 2 november hield Jan Glastra van Loon zijn afscheidscollege als professor in de rechtsfilosofie. Tevens verschijnt er een bundel van zijn essays „De Ijdelheid van Beslissingen.” Veel van zijn werk gaat over de ethische houding in het politiek handelen. Over dit onderwerp en met gebruikmaking van de ideeën van Glastra van Loon een programma van Rob van der Linden en Piet Brinkman.

30 november HOLLANDS HOOP DE OVERLEVINGS- TOCHT

Hoe zien jongeren de toekomst? Wat zijn hun dromen, hun verwachtingen, angsten, kansen? Hollands Hoop is een programma waarin geen oordeel gegeven wordt over de jeugd, maar laat jongeren zien zoals ze zijn. De kijker moet zelf conclusies trekken.

Samenstelling: Ireen van Ditschuyzen, Carrie de Swaan en Boukje Toonstra.

RADIO & TELEVISIE

HV-RADIO
Het Voordeel van de Twijfel
maandag van 12.05 tot 13.00 uur
op Radio 5

HV-TELEVISIE
Kwartslag
maandag van 19.12 tot 19.27 uur
op Nederland 2

Dat kun je niet maken op TV scoort hoog bij de jonge kijkers

Meestal zakt in de zomer het kijkcijfer voor onze TV-programma's als een pudding in elkaar. Gemiddeld kijken er zo'n 300.000 mensen, maar in juli en augustus blijven er dan maar enkele 10.000 getrouwen over.

Deze zomer was er voor het eerst een lichte stijging ten opzichte van onze normale kijkers waar te nemen; kijkcijfer 3,5 goed voor 355.000 kijkers en kijkertjes.

Of dit komt door de slechte zomer of door het succes van „Dat kun je niet maken op TV” hebben we nog niet achterhaald. Wel staat vast dat de jonge kijker het programma hoog waardeerde, terwijl de oudere kijker er met een lagere appreciatie toch naar bleef kijken.

Extreme verschillen in waardering hadden we bij dit controversiële programma verwacht, de stijging van de kijkdichtheid was een aangename verrassing.

Nog zo'n verrassing viel ons ten deel toen op 28 september bij de uitzending van „Sporen van Staal” plotseling de grens van 1 miljoen kijkers werd overschreden: 1.313.000 kijkers!

Misschien niet alleen maar te danken aan dat prachtige programma maar ook aan een veranderde programmering op het andere net, waardoor Ned 2 wat meer kijkers trekt. Toch leuk meegenomen. (RvdL)

Het voordeel van de twijfel

9 november WAT NIET WEET WAT NIET DEERT?

Hoe is het op te groeien bij niet-biologische ouders, b.v. als je geadopteerd bent. Is het belangrijk om dat vroeg te weten en wil je dan ook weten wie de biologische ouders zijn.

En speelt die vraag nog sterker bij de kunstmatige donorinseminatie. Marjolein de Vries praat met ouders en kinderen.

16 november DE IJDELHEID VAN BESLISSINGEN

Bij het afscheid van Jan Glastra van Loon aan de Universiteit van Amsterdam, wordt een forumdiscussie gehouden door o.a. Cees Schuyt, Lolle Nauta en Hans van Mierlo over Politiek en Ethiek.

Samenstelling Rina Spigt.

23 november WIE GELOOFT ER NOG IN DE POLITIEK?

In de paar maanden dat Marianne Sint voorzitter van de PVDA is komt zij politici tegen die door het jarenlang oppositievoeren danig gefrustreerd zijn. Sommigen zijn bereid om hun standpunten af te zwakken of zelfs in te leveren, om maar te mogen regeren. Kiezen tussen een wettelijke regeling voor euthanasie of bescherming van de minima? Een schoon milieu of een sterke economische export?

Anneke Groen praat met Marianne Sint over politieke keuzes en de gedachten daarachter.

30 november HALLO, SPREEK IK MET DE KINDERTELEFOON?

Jaarlijks bellen duizenden kinderen naar de Kindertelefoon om raad te vragen. Soms over zakgeld of ruzie met hun broertje maar steeds vaker horen de vrijwilligers van de kindertelefoon aangrijpende verhalen over scheiding, geweld of incest.

Een programma van Mieke Julien.

7 december MAGAZINE

HET BOEK DAT UW LEVEN VERANDERDE

Is er een boek dat u de ogen opende, dat een wissel trok op uw leven? Dat uw kijk op de wereld en de mensen veranderde? Een boek waar u zo vol van was dat het een ereplaats in uw kast heeft? Schrijf het ons dan!

Het kerstnummer van de Humanist wordt weer een speciaal dubbelnummer. Dit keer is het onderwerp de beeldverruimende middelen lezen, schrijven en reizen. In dat speciale nummer wil de redactie ook lezers aan het woord laten over hoe het lezen van een speciaal boek hun beeld verruimd heeft. Laat ons daarom weten wat uw dierbaarste boek is en waarom u het zo koestert.

Dit zijn de spelregels: u mag maximaal 150 woorden gebruiken. Uw artikel moet uiterlijk 16 november bij de redactie binnen zijn (Postbus 114, 3500 AC Utrecht). Illustraties – bijvoorbeeld een fotokopie uit het bewuste boek – zijn welkom. Vijf inzenders maken wij gelukkig met óns beste boek

De redactie

Mr. A. Stempels overleden

Op 22 september overleed mr. A. Stempels op 75-jarige leeftijd. De heer Stempels was in de beginjaren van het Humanistisch Verbond hoofdbestuurslid. Daarnaast was hij gedurende tien jaar voorzitter van Humanitas.

Mr. A. Stempels was humanist én liberaal. „Twee zaken die in hem een vrijwel ideale combinatie vormden”, zo stelt Humanitas-voorzitter Aad van oosten in zijn herdenkingsartikel in Van Mens tot Mens. En hij vervolgt: „Dat kwam op velerlei wijzen tot uitdrukking, maar vooral op twee gebieden. In de eerste plaats doordat hij in zijn omgang met mensen de eigen keuze en de verantwoordelijkheid die mensen zelf dragen voor die keuze, benadrukte. Dat element van zijn overtuiging kwam bij alle gelegenheden naar voren: bij mensen met persoonlijke problemen, bij mensen met problemen over de aan-

pak van het werk. Daarbij had hij steeds een groot vertrouwen in mensen. Zelf was hij zo integer dat hij zich nauwelijks kon voorstellen dat anderen die integriteit wel eens in mindere mate zouden kunnen bezitten. Dat aspect van zijn persoonlijkheid maakte dat hij nogal eens teleurgesteld werd. Het is te hopen dat die teleurstelling hem binnen Humanitas niet al te vaak is overkomen. In de tweede plaats kwam zijn humanistische en liberale levenshouding tot uitdrukking in het vrijheidsideaal. Mensen moesten vrij zijn om te doen wat zij wilden, zolang zij anderen daarmee niet in hun vrije ontplooiing belemmerden!

MULTATULIDAG

Op zaterdag 28 november organiseert het Humanistisch Studiecentrum Nederland (HSN) in de Brakke Grond in Amsterdam een dag met als onderwerp: **Multatuli en het atheïsme**. Sprekers: Y. Stinis over de Dageradianen, A. Jongstra over de Multatulianen, Mevr. Abell over het gebed van het onwetende en M. Oukhow over Multatuli en de Belgische vrijdenkerij.

De dag zal worden afgesloten met een forumdiskussie geleid door P. Thoenes met als deelnemers o.a. M. Fresco, T. van Reen en P. Spigt.

U kunt kaarten voor deze dag bestellen door overmaking van f 10,- op giro-nummer 550334 van het HSN te Amsterdam onder vermelding van Multatulithemadag. De kaarten dienen tevens als toegangsbewijs voor het Multatulimuseum. Koffie en thee zijn inbegrepen. De themadag begint om ongeveer 10.00 uur (zaal open om 9.30 uur) en eindigt om ongeveer 16.00 uur

Humanistisch Verbond nu ook op Teletekst

Vanaf 19 oktober verschijnen de aankondigingen van de uitzendingen van HET VOORDEEL VAN DE TWIJFEL en KWARTSLAG op respectievelijk de pagina's 245 en 221 van Teletekst.

Voorlopig alleen nog op de dag van uitzending, de maandag, met toelichtingen op de programma's en met een verwijzing naar het HV voor nadere inlichtingen of informatie.

Op deze manier is een voorlopige oplossing gevonden om aan onze wens te voldoen ook deel te nemen aan dit steeds in belangstelling groeiende medium. De laatste tijd is het aantal tv-toestellen met Teletekst toegenomen tot 20%.

Bij de invoering van de nieuwe mediawet per 1 januari en het derde net per 1 april zal in de totale opzet van Teletekst meer ruimte komen voor continue informatie.

MYSTERIE VAN DE ABSTRAKTEN GEEFT BOEIENDE BEELDEN

Musea maken me eigenlijk altijd moe. Ik kom alleen anders moe uit het Rijksmuseum dan uit het Stedelijk. In het Rijks word ik vooral lichamelijk moe van het sjokken en het eindeloos plaatjes kijken en ben dan erg sikkeneurig. Na een bezoek aan het Stedelijk ben ik geestelijk uitgeput maar voel me verder kiplekker. Heeft dit te maken met het verschil tussen figuratieve en niet-figuratieve kunst? vroeg ik mezelf af. Bij de eerste kan je veel passiever zijn omdat er alleen bekende plaatjes worden toegevoegd. Bij non-figuratieve kunst moet je al je zintuigen en creativiteit inzetten om überhaupt iets met de objecten aan te kunnen, maar word je wel met de thrill van het onbekende en onzegbare beloond.

Dit is eigenlijk ook het centrale thema van de tentoonstelling "The spiritual in art, het mysterie van de abstracten", nog tot 23 november te zien is in het Haagse Gemeentemuseum.

De tentoonstelling wil – zo zegt het gidsje – duidelijk maken dat de abstracte schilderkunst is voortgekomen uit de wens om ideeën uit te drukken waarvoor de gangbare artistieke middelen tekort schoten. Eind vorige eeuw ontstond er bij vele Europese kunstenaars en intellectuelen onvrede over de heersende maatschappelijke verhoudingen. De Industriële Revolutie had het leven wel veranderd maar niet verbeterd. Gedesillusioneerd wendden ze zich af van de aardse realiteit en zochten een alternatief in het verbeelden van verhevenere waarden. Om in dit zoekproces los te kunnen komen van de alledaagse „materialistische“ manier van kijken, bekeerden velen zich tot allerlei mystieke en occulte richtingen.

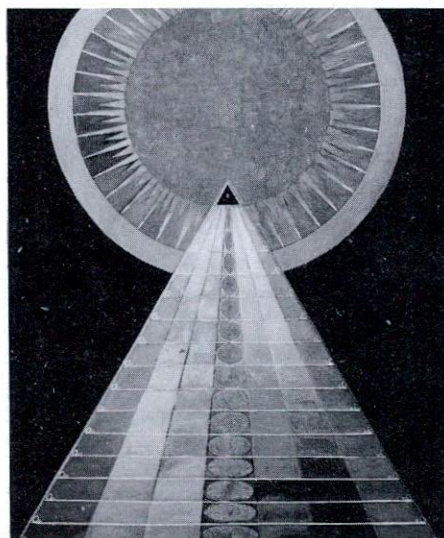
In het Symbolisme ging het niet om het natuurgetrouw uitbeelden van objecten op zich, maar om het via objecten verbeelden van de symboliek van de hogere – spirituele – waarden van het leven. Bekend is Mondriaans *Evolutie*-drieluik uit 1910-'11. Dit symboliseert – wederom volgens het gidsje – „de reis die de ziel moet maken om los te komen van het materiële, aardse (linkerpaneel) via innerlijke contemplatie (rechtterpaneel) naar de schouwing van het goddelijke licht. De kleuren en geometrische vormen boven de schouders, van de tepels en navel houden eveneens verband met de theosofische symboliek.“

Het gevaar van symbolistische schilderen is dat het te gezocht en bedacht wordt, alle mogelijke moeite wordt gedaan om een fraaie theorie in een schilderij te persen. Als er dan al „hogere waarden“ overkomen gebeurt dat heel indirect. Maar niet al het Symbolisme is zo kunstmatig. Zo was op de tentoonstelling het werk van de Tsjech František Kupka (1871-1957) een openbaring. In zijn prachtige en heel natuurlijke

Tijden der mensheid nr. 3 (1907).

Hilma af Klint: Zonder titel nr. 1 (1915)

schilderij *Het water, de baadster* (1906-'07) beeldt hij de verhouding uit tussen de menselijke mikrokosmos en de makrokosmos van de natuur. In zijn volgende schilderij *De pianotoetsen* van 1909 maakt hij de overstap naar de abstracte schilderkunst. De pianotoetsen gaan over in perspectiefloze opstijgende kleurvakjes die het immateriële symboliseren. Een ander voorbeeld van de overgang van symbolistisch naar abstract schilderen biedt Mondriaans serie bomen, tussen 1908 en 1912 ontstaan. De tentoonstelling toont in aparte zalen de vijf pioniers van de abstracte schilderkunst: Mondriaan, Kupka, Kandinsky, Malevitsj en de hier nog onbekende Zweedse schilder Hilma af Klint (1862-1944). Haar schilderijen ontstonden in trance, tijdens de séances van een spiritistische vrouwengroep. Geleid door één van haar geest-gidsen schilderde ze een serie monumentale

abstracte schilderijen, getiteld *Tijden der mensheid*, waarin ze het wezen van de kinderjaren, jeugd, volwassenheid en ouderdom uitbeelde. Tijdens haar leven stelde Hilma af Klint haar occulte werk niet tentoon. Op deze tentoonstelling is het voor het eerst buiten haar huis publiekelijk te zien.

In het museum zijn ook vijf zalen aan de vijf kernthema's van het abstracte denken gewijd. De eerste is de al genoemde gedachte dat de menselijke mikrokosmos een afspiegeling van de natuurlijke makrokosmos vormt. Het tweede thema is dat alles in de kosmos uiteindelijk uit trillingen bestaat. Dit is bijvoorbeeld verbeeld door Giacomo Balla in zijn *Wederzijds doordringend kleurenspel* (uit 1914). Derde thema is de synesthesie, de samenhang die ervaren kan worden bij verschillende zintuiglijke waarnemingen. Sommige mensen voelen kleuren en zien tonen, zoals in Francis Picabia's *Muziek is als schilderkunst* (1915). Vierde thema is het denken in dualiteiten, zoals tussen licht-donker, mannelijk-vrouwelijk, yang-yin, enz. Tenslotte zijn er de getallen en geometrische figuren die in allerlei abstracte werken opduiken met hun diepere symbolische betekenis.

Zoals op elke tentoonstelling – en bij iedere stroming – zijn er werken die wel en die niet aanspreken, los van de theorie die er al dan niet achter zit. Daar waar de schilder niet bewust heeft willen uitbeelden maar intuïtief te werk ging, levert dat de meest boeiende schilderijen op. Spiritualiteit is niet in de eerste plaats een theorie maar een manier van leven die niet alleen in het verhevene maar ook in de heel gewone levenssituaties te vinden is. Zo is Van Gogh voor mij een spiritueel schilder en als ik me openstel kan ik ook bij Johannes Vermeer het levensmysterie ervaren. (Ik ga binnenkort toch maar eens naar het Rijksmuseum.)

Ondanks en dankzij alle bijgelovige buitenissigheid vond ik de tentoonstelling in Den Haag buitengewoon boeiend. (Alle hulde aan directeur a.i. Henk Overduin. Onder Rudi Fuchs zal er wel een andere wind gaan waaien.) Er is een heel goed en goedkoop gidsje bij te koop. Diegene die zich wil verwennen en de hele lange winter geestelijk onder de pannen wil zijn, moet zich vooral de werkelijk magnifieke kolossale Amerikaanse catalogus voor f 65,- aanschaffen (ook in de betere boekwinkel te koop). En hij moet niet vergeten het nog steeds zeer toegankelijke credo van de abstracte schilderkunst te lezen, Wasily Kandinsky's *Spiritualiteit en abstractie in de kunst*, met zorg en liefde uitgegeven in de Drempelreeks van de Uitgeverij Vrij Geestesleven te Zeist (f 29,50).

Albert Nieuwland

TIJDSCHRIFTEN OP CASSETTE

Het laatste boek van Adriaan van Dis „Een barbaar in China“ hoeft je niet meer te lezen. In de file of tijdens het boodschappen doen naar literatuur luisteren is een trend die „Yuppie“-Nederland overspoelt. Vlug, vlug en vooral snel consumeren is het adagium. Voor blinden of visueel gehandicapten (zoals de groep tegenwoordig ook wel wordt aangeduid) is het echter geen modegril naar noodzaak. Dertig jaar lang al verzorgt het Centrum voor Gesproken Lektuur in Grave cassettes met lektuur die „gelezen kan worden zonder letters“. Het gesproken woord opent niet alleen voor blinden een wereld maar ook voor veel bejaarden, chronisch zieken, lichamelijk en geestelijk gehandicapten die moeite hebben met lezen. Ook de Humanist kan thuis aangehoord worden. De heer Darsono is één van 62 mensen die de Humanist elke maand op cassette in de bus krijgen.

„U thee staat voor U“, roept het meisje dat op het ministerie de thee voor de heer Darsono brengt. Hij is beleidsmedewerker van WVC en al 40 jaar blind. „Ze denken zeker dat ik doof ben“, zegt hij glimlachend. „Maar het oor is juist een goed ontwikkeld zintuig bij ons, dat hebben zienden vaak niet door“, legt Darsono uit. Maar ook dat levert vooroordelen op. „In mijn studietijd reisde ik dagelijks met de tram. De trams in Amsterdam hadden toen nog van die balkons, daar stond ik altijd op en maakte dan een praatje met de bestuurder. Op een dag vraagt die trambestuurder aan me: En hoe gaat het tegenwoordig met pianostemmen? Die dacht dat alle blinden pianostemmers zijn. Terwijl uit onderzoek blijkt dat visueel gehandicapten vaak hoog opgeleid zijn.“

De heer Darsono studeerde psychologie en sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. „Ik maakte mijn eigen studiemateriaal. Er was toen nog geen coördinatiecentrum voor studielectuur met braille boeken en cassettes. Vrienden en studiegenoten lasen het me voor of dikteerden het. Zonder de hulp van al die aardige studiegenoten had ik het niet gekund. Ik kan nu bijna niet meer aanvoelen hoe ik daar des tijds tegen gekund heb: altijd een beroep op je omgeving doen. Met de nieuwe technische hulpmiddelen is dat gelukkig niet meer zo nodig.“

De kasten op zijn kamer, weggestopt op de elfde verdieping van het Welzijns ministerie, puilen uit met dikke brailleboeken. Op de tafel liggen verslagen van vergaderingen, allemaal in braille. De cassettes staan op het bureau. Half grinnkend haalt Darsono een anekdote aan uit de tijd dat de techniek het

leven voor de gehandicapten nog nauwelijks kon veraangenamen. „Ik was één van de eerste vier blinden die ging studeren. Dominee Jan de Wit was de eerste. Toen ik op het Blinden Instituut in Huizen aan de directeur vertelde dat ik psychologie wilde doen, raadde hij me aan om maar theologie te gaan studeren. Hij zei: „We hebben al die boeken voor Jan de Wit gemaakt en anders blijven die hier maar in de kast staan. Bovendien is het een nuttige studie, meende de directeur. Zo ging dat toen.“

Ironie

Vanaf 1965 is de heer Darsono wetenschappelijk ambtenaar op het ministerie. „Toen ik hier kwam was er nog geen sprake van gehandicaptenbeleid bij CRM, zoals het toen nog heette. Ik heb daar wel voor gepleit.“ Geld was er toen wel volop. Met het aantreden van het kabinet-Lubbers is dat veranderd, stelt hij. En ironisch genoeg dienen nu de gehandicapten zich bij het ministerie aan. „De gehandicapte minderheidsgroepen komen altijd op het laatste. In de jaren zestig was de filosofie dat de handarbeiders een minderheidsgroep waren waar iets aan gedaan moest worden. Daarna kreeg je de kleine boeren, de vrouwen. Toen ook de technische minderheden, de homofielen. Allemaal kwamen ze aan de beurt. En uiteindelijk klopten de gehandicapten aan. De ironie van de geschiedenis wil dan dat wanneer de gehandicapten zich bewust worden van hun minderheidspositie en wat durven vragen, de konjunktuur omslaat.“

Darsono kan bij zijn onderzoek naar de positie van de gehandicapten een gevoel van solidariteit met „de nieuwe minderheidsgroep“ niet opzij duwen. „Je moet als sociaal onderzoeker niet alleen kennis verwerven, maar je brengt ook problemen naar de mensen en helpt daarmee de onderzoekssubjecten van iets bewust te worden. Het onderzoek laat me zeker niet onberoerd. Ik probeer financiële ruimte te creëren, het welzijn van de gehandicapten te stimuleren. Meer is het niet, je moet het ook niet overdrijven“, zegt hij bedachtzaam formulerend.

Pieptoon

De wetenschappelijk ambtenaar is, zoals hij zelf zegt, „papierlid“ van het Humanistisch Verbond. Hij ontvangt de Humanist op cassette. Zijn oordeel is niet mild. „Ik vind het gezapig, niet baanbrekend. „Er wordt soms een beetje gezeurd.“ Ook het PvdA-clubblad Voorwaarts leest hij op band. „En op zaterdag hoor ik altijd Vrij Nederland en de Tijd. Maar de informatie is nu zo groot dat ik niet alles kan bijhouden. Het luisteren kost erg veel tijd. Ik lees meestal als ik zit te lunchen. Maar ik lees lang niet alles. Dingen die ik niet interessant vind, sla ik over. Van tevoren komt er altijd een inhoudsopgave,

en tussen de artikelen een pieptoon. Daarom is het heel eenvoudig om door te spoelen.“ Over de kwaliteit van het gesproken is de heer Darsono niet altijd tevreden. „Sommige mensen zijn moeilijk te verstaan. Maar meestal is het wel goed. Het interesseert me niet zoveel hoe het gesproken wordt, als ik het maar kan verstaan.“

Een opgewekt, onbestemd muziekje van een Big Band knalt door de luidsprekers. Een vriendelijke vrouwenstem kondigt Margriet nummer 40 aan. Albert Heyn legt in dit nummer uit waarom de grootgrutter uit de Zaan op „de kleintjes let“ (en niet op zijn broer). En hij onthult: „Een maatschappelijke verandering openbaart zich vaak het eerst in de winkel.“ Ook het korte verhaal wordt helemaal voorgelezen, voorgedragen eigenlijk meer. Alleen de plaatjes en de advertenties ontbreken in de gesproken uitgave van het populaire vrouwenblad.

De Band, het door freelance-journalisten van het Centrum voor Gesproken Lektuur samengestelde opinieweekblad, begint met een muzakachtige muziek. Een stem leest de leaders van de krant voor. Een verhaal, overgenomen uit het dagblad Trouw, over de gesprekken van werkgevers en werknemers in de Stichting van de Arbeid wordt zelfs zo gedreven voorgelezen dat het sociaal-ekonomisch geneuzel op de vierkante centimeter bijna iets wegheeft van een spannend hoorspel. „Opnieuw breekt de pleuris uit in de binnenscheepvaart“, is een niets aan duidelijkheid overlatende kop van een „ander verhaal“ uit de inhoud van De Band. Vario, is ook een loot aan de stam van uitgaven van het Centrum voor Gesproken Lektuur uit Grave. „Kiest Willem Alexander voor een werkende vrouw?“ klinkt de kop van een gesproken artikel dat Vario overnam uit het roddelblad Story. En de autobiografie „Zilver“ van Rob de Nijs staat centraal op kant B van de Variocassette.

Thuisgestuurd

„Er is nu een bonte verzameling van zo'n 200 tijdschriften op band“, zegt Jules van der Veldt, hoofd afdeling redacties en voorlichting van het Centrum. „Tweehonderd lijkt veel, maar het is nog maar een fractie van wat er voor zienden op de markt wordt gebracht. We proberen zoveel mogelijk het hele terrein te bestrijken. Daarbij gaan we primair uit van de behoeften van de gebruikers. Al is het nu wat moeilijker geworden om een nieuw tijdschrift te starten. Voordat de bezuinigingen toesloegen kon er veel meer. Had je een leuk idee of wilden de gebruikers een nieuw blad dan kwam het er. Nu moet je goed beslagen ten ijs komen als je iets nieuws wilt“.

Het ministerie van WVC financiert het centrum in Grave bijna volledig. De kosten van de zogenoemde gesproken

LEKTUUR ZONDER LETTERS

tijdschriften worden voor 95% gedekt door subsidie en voor 5% door bijdragen van abonnees. Op de honderd gesproken bladen die het Centrum uitgeeft, zijn in totaal zo'n 17.000 abonnementen. In een keurig hoesje krijgen de luisterende lezers de bandjes thuisgestuurd. „Na het lezen sturen de abonnees de cassettes weer terug. Voor de verzending mogen we gebruik maken van het brailletarief. Dat betekent dat het gratis is. We verzorgen hier de hele rataplan: opnamen, kopiëren, distribueren en administreren. Zelfs de cassettes maken we zelf, „vertelt de heer Van der Veldt niet zonder trots. In moderne opnamesstudio's spreken vrijwilligers de banden in, in een andere ruimte in het nieuwe centrum worden de banden op hoge snelheid op cassettes gespoeld en gekopieerd. De afdeling Verzending zorgt daarna dat de cassettes bij de abonnees thuis komen. De Margriet kost de luisterende abonnee f 25,- per jaar. De Band slechts een tientje. Het nieuwe cassetteblad voor geestelijk gehandicapte jongeren springt er uit. Voor f 42,50 krijgen die 12 speciaal samengestelde cassettes („die maken we helemaal zelf, de artikelen voor die groep moet je vaak met een lantaarntje zoeken“) thuis, en mogen die houden.

Op mijn vraag of ook Playboy al op cassettes verschenen is, antwoordt Van der Veldt: „Als blote meiden ook informatie is – waar ik mijn vraagtekens bij zet – kunnen zij die helaas niet overbrengen. Het goede interview uit Playboy zou kunnen. Want in principe doen we alles, als er behoefte aan is. Het criterium is onontbeerlijkheid. Voor Playboy zie ik dat niet direkt. Je hebt dan toch al gauw duizend mensen nodig die het blad op cassette willen ontvangen. Rendabel wordt het nooit, de gemeenschap moet er altijd geld bij doen. Maar de ondergrens kan natuurlijk variëren. Je moet daarbij ook de vraag stellen of mensen kunnen functioneren zonder blad. We geven bijvoorbeeld ook het juristenblad *Ars Aiqui* uit. Misschien zijn er maar 25 visueel gehandicapte juristen op geabonneerd. Maar die hebben dat blad wel nodig, anders kunnen ze hun werk niet doen. Bij Playboy ligt dat denk ik wat anders.”

Verzuiling

Wekelijks wordt het Centrum bestookt met aanvragen om nieuwe bladen uit te brengen, zegt de heer Van der Veldt. Ook organisaties zien steeds meer de noodzaak in om hun blad voor visueel en andere gehandicapten toegankelijk te maken. Niet alleen de konsumentenbond, en het Humanistisch Verbond, maar ook de Partij van de Arbeid, de PPR en de PSP laten hun bladen door het Centrum inspreken. Het CDA doet hetzelfde bij de Christelijke Blindenbibliotheek en voor het huisorgaan van de VVD zorgt de Nederlandse Blindenbibliotheek dat het op cassette ver-

schijnt. Ook hier dus verzuiling. „Ja, dat is de traditie. Maar nu, ook onder druk van de bezuinigingen, zijn we bezig met samenwerking. In het Centraal Orgaan Lektuurvoorziening voor Blinden en Slechtzienenden moet dat gestalte krijgen. Maar er moeten nog wel een hoop hobbels weggepoetst worden“, voegt de voorlichter er aan toe.

Het centrum in Grave neemt met honderd uitgaven het leeuwedeel van de gesproken lektuur voor zijn rekening. De andere drie blindenbibliotheeken verzorgen de andere honderd tijdschriften op cassette. De helft van de gesproken banden zijn eigen tijdschriften van de centrum uit Grave, het andere deel wordt in opdracht van verschillende organisaties en instanties ingesproken. Kan iedere club zijn orgaan op band laten zetten? „Tot nu toe hebben we alleen de Centrum Partij geweigerd. We hebben toen gezegd: Democratische instellingen prima, andere niet. De Centrum Partij is duidelijk geen democratische instelling, dus daar zijn we niet mee in zee gegaan.”

„De Band“ was het eerste tijdschrift ter wereld dat in gesproken vorm te lezen viel. „Dat was in de tijd van de opkomst van de bandrecorder. De blinden heb-

ben dat aangegrepen. Journalistiek gezien stond het nog niet op zo'n hoog peil als tegenwoordig. Het moest toen vooral gezellig zijn, want blinden hadden het toch al zo moeilijk. Nu zijn er tijdschriften op allerlei gebied van godsdienst, cultuur tot en met popmuziek. We willen de tijdschriften ook meer toegankelijk maken voor andere groepen dan alleen blinden.“ Wellicht kan het Centrum ook de nieuwe groep van luie lezers als potentiële klanten aanboren. Bij het ontbijt met je walkman op de Volkskrant aanhoren, of in de file de Humanist op je cassette recorder doorbladeren. Maar vooralsnog zijn het vooral de echte leesgehandicapten die het gesproken woord aanhoren. Voor hen is ook het mooie gedicht van Lucebert dat op een plaquette op de muur van het nieuwe Centrum voor Gesproken Woord in Grave staat gebeiteld: „Ik ben met de man en de macht die een karkas hakken in de blinde muur met de ogen dicht

dat is een oog
dit is een oor
trilt en er is
kunst”

Dick van der Peijl

ALS
GOD
NIET
BESTAAT

WIE
HEEFT
DAN
DE MENS
TEN
VONDELING
OP AARDE
GELEGD?

VERBONDSRAAD OVER ESPERANTO EN EUTHANASIE

Inhoudelijke zaken krijgen steeds meer de aandacht, ook van de Verbondsraad. In de oktober-vergadering werd gesproken over het rapport van de commissie Dekker (gezondheidszorg), euthanasie, referenda en...esperanto!

Dit jaar bestaat esperanto honderd jaar. Een aantal humanisten hebben dit feit aangegrepen om de Verbondsraad te vragen een openlijke aanbeveling te doen ten gunste van de wereldtaal. VR-lid Den Besten hield een vurig pleidooi voor de invoering van esperanto als „neutrale kommunikatietaal, naast de moedertaal.“ Esperanto zou wat dat betreft de gemakkelijkste, niet diskriminerende en taalkundig best gekonstrueerde keuze zijn. Het HV zou zich in internationaal verband hiervoor kunnen uitspreken, omdat zo'n taal de communicatie tussen landen en bevolkingsgroepen kan bevorderen. Humanisten, die immers uit zijn op menselijke verbondenheid, moet dit aanspreken – aldus Den Besten.

Ondanks veel sympathie voor het streven plaatsen vele VR-leden kritische kanttekeningen: is het wel zo'n eenvoudige taal, ook in andere delen van de wereld; diskrimineert esperanto werkelijk niet; moet het als verplicht vak op de scholen komen; moet het HV zich hier ook al over uitspreken? Voorzitter Glastra van Loon konstateerde dat na honderd jaar de wereldtaal niet is aangeslagen en dat enige bescheidenheid in een eventuele HV-uitspraak op zijn plaats zou zijn.

De raad kwam tot de volgende aanbeveling aan het hoofdbestuur: stel in IHEU-verband het probleem aan de orde van de diskriminerende effecten en de belemmeringen voor internationale communicatie van aan nationaliteiten en/of etnische groepen gebonden talen, en wijs in dat verband op de mogelijke oplossing van dit probleem door mid-

del van esperanto, daarbij de ideologie van esperanto en humanisme aan elkaar toetsend.

De Verbondsraad uitte waardering voor de gedegen reaktie van een studie-commissie uit het hb op het rapport van de commissie-Dekker over de gezondheid. Het HV-standpunt laat zo een eigen geluid horen naast dat van anderen. Gemeld kan worden dat het HV samen met een groot aantal maatschappelijke organisaties een gezamenlijke verklaring voorbereidt.

Een principieel punt werd aan de orde gesteld ten aanzien van de identiteit van zieken-, verpleeg-, en bejaardenhuizen. Het HV pleit voor méér humanistische geestelijke verzorging in de huizen. Zou het HV ook niet moeten pleiten voor een verplicht pluriform karakter van alle gezondheidsinstellingen? Deze worden immers uit de algemene middelen bekostigd en ze dienen dus voor iedereen toegankelijk te zijn. In de onderwijssector pleit het HV ook voor de openbare school. Vice-voorzitter Den Broeder was het daar eigenlijk wel mee eens. Maar de realiteit gebiedt ons om rekening te houden met de verzuiling in de gezondheidszorg die daar hardnekkig heerst. Het zou al heel wat zijn indien de humanistische geestelijke verzorging overal wordt toegelaten. Daar richt het HV zich dan voorlopig op.

Het HV-standpunt over euthanasie (zie ook vorige Humanist) ontving alle bijval van de raad. Men sprak de hoop uit dat het beginsel van zelfbeschikking meer aan-

dacht krijgt bij de behandeling van het regeringsvoorstel in de Kamer.

Naar aanleiding van een eerder debat in de Verbondsraad kwam een bijgesteld HV-standpunt inzake het referendum aan de orde. Een meerderheid vond de nieuwe tekst een verbetering. Niettemin riepen sommige punten discussie op. Sommigen bleven het referendum overbodig vinden, omdat het partijpolitieke stelsel in ons land voldoende democratisch zou functioneren; anderen vonden de beperking van referenda tot wetsvoorstellen niet ver genoeg gaan. Glastra van Loon gaf aan dat ook de commissie-Biesheuvel vele kanttekeningen heeft geplaatst bij de werking van de democratie in Nederland.

De beperking tot volksraadplegingen over wetsvoorstellen geeft meer kans op een serieuze tekst dan wanneer ieder voorstel direkt in aanmerking kan komen. Het referendum moet worden gezien als aanvulling op het parlementaire systeem (en dus niet het parlement al bij voorbaat terzijde stellen). De nieuwe tekst van het HV-standpunt over referenda is aan te vragen bij het Centraal Bureau.

In de VR werd waardering uitgesproken over het kaderblad „Humus“ (spontaan applaus) en de activiteiten van het HV op publiciteitsgebied. Tot besluit werd het hb gevraagd om ook een standpunt te bepalen over het door de commissie Drees behandelde vraagstuk van ouderen.

Bert Boelaars

PROBLEMEN OVER DEMOKRATIE IN HOORN

In de Huesmolen in Hoorn (adres: Huesmolen 60) hebben ze op vrijdag 27 november problemen met de democratie. Althans, dat is het gespreksonderwerp van A.J. van de Kooy. Hij zal het begrip democratie ook in verband brengen met godsdienst en monarchie. In Hoorn dus, aanvang 20.00 uur.

OUD ZWAK EN BEDONDERD IN DEVENTER?

Word je afgeschreven en betutteld als je oud bent?

De ouderenbond ANBO wil dat veranderen. Hoe, dat zal Ria van der Heide duidelijk maken op zondag 20 december van 14.00 tot 16.30 uur in de Zeven Leeuwen te Deventer.

GOED EN KWAAD IN DOETINCHEM

Vrouwen denken anders over goed en kwaad dan mannen, stelt onderwijskundige Frank de Mink. Hoe dan, waarom dan en hoe het verder moet kunt u allemaal horen op donderdag 19 november in cafe „De Kartouwe“ in Doetinchem (Waterstraat 14a). Aanvang 20.00 uur.

SLACHTOFFERHULP IN EINDHOVEN

Op zondagochtend 11.00 uur praat mevrouw R.Theuns over de opvang van slachtoffers van misdrijven en seksueel geweld. Zij is actief in de stichting Slachtofferhulp. Plaats: Wijkcentrum De Ronde, Tongelresestraat 146 in Eindhoven.

ZIMBABWE IN EINDHOVEN

In samenwerking met de drie humanistische organisaties HIVOS, HOM en Humanitas wordt op woensdag 9 december in Eindhoven een Zim-

babwe-avond gehouden. Plaats is het Jurriaans Pels Wooncentrum, Geestakker 46 in Eindhoven.

ATHEISME IN DORDRECHT

Op 8 november zal Marius Hofhuis in Dordrecht spreken over het onderwerp „Humanistisch Atheïsme“. Zondagochtend is de zaal van De Schakel al om 10 uur open. Aanvang 10.30 uur. (Albert Cuypsingel 341).

GUUS DEN BESTEN IN DORDRECHT

Humanistische Psychologie is het onderwerp dat Guus den Besten aan zal snijden op 13 december in Dordrecht. Plaats van handeling is weer het gebouw De Schakel, Albert Cuypsingel 341 in Dordrecht. Aanvang 10.30 uur.

VRIJE TIJDETHOS IN NIJMEGEN

Werk voor iedereen komt er niet meer. Wel steeds meer vrije tijd. Daarop moeten we de samenleving inrichten. Dat stelt Dre Dingemans, die samen met Leo Rozenburg op 9 november hierover een lezing zal houden. Die vindt plaats in het HSHB-huis De Doekenborg in Nijmegen. Aanvang: 20.00 uur.

LEZING OVER AIDS IN WAGENINGEN

Studentenraadsman Herbert Baars en Kees van der Meer praten op dinsdag 24 november over Aids. Kees van der Meer is begeleider (buddy) van Aidspatiënten en werkzaam bij het provinciaal Aidsoverleg team in Utrecht. Vragen als: wie zijn de slachtoffers, wat doe je als patiënt en hoe reageert de omgeving zullen worden beantwoord. De avond vindt plaats in het zaaltje van de speeltuinvereniging Tuindorp in Wageningen (aan de Floralaan, ingang is naast nr. 24).

HET HV GEBEUREN

NORMEN EN WAARDEN IN WINTERSWIJK

We zien snelle veranderingen in heersende normen. Waar gaat dat heen? Daar gaat Frank de Mink over praten in een lezing getiteld „De verandering van normen en waarden“. Dat gebeurt op zondagochtend 29 november in De Berkhof, Waliënstr. 33 in Winterswijk. Aanvang 10.30 uur.

FEESTELIJK JUBILEUM IN ZWOLLE

Oud-hoofd Verenigingszaken Jan de Leede zal op 21 november de feestrede houden met de titel „Perspektieven voor HV in kultureel bestel“. De gemeenschap Zwolle hoopt bij deze gelegenheid veel oude bekenden te ontmoeten. De feestelijkheden worden 's avonds besloten met een gezellig samenzijn van de leden. Ontvangen giften gaan naar Amnesty. Van 15.00 tot 17.00 uur duurt deze feestelijke receptie in Urbuna, Wipstrikerallee 213 in Zwolle.

LEVEN ZONDER ANTWOORD IN EMMEN

Oud-direkteur W.C. Fiege houdt op zondag 8 november een lezing gebaseerd op zijn boek „Leven zonder antwoord“ (over religieus humanisme). Plaats is De Schans, Laan van Kwekebos 118 in Emmen. 14.00 uur.

HOLISME IN SNEEK

Op dinsdag 17 november zal Albert Nieuwland een lezing houden over de betekenis van het holisme. Aanvang om 19.30 uur, in restaurant Onder de Linden in Sneek.

HUMANITAS EN HV IN ZUTPHEN

Aad van Oosten (Humanitas) en Lex Hagenaars (HV) zullen op donderdag 5 november om 20.00 uur praten over de relatie en de samenwerking tussen hun beide organisaties in de regio. Kom op die dag naar de Hanzehof in Zutphen.

ER WORDT VERTELD IN VELSEN

Ook de gemeenschap Velsen bestaat in november 40 jaar. Daarvoor heeft het bestuur op woensdag 18 november Guus Rekers uitgenodigd. Deze houdt voordrachten onder de naam Frederik de Verteller. Het gebeurt in het restaurant De Planeet, Zuiderkruisstraat 5 te IJmuiden. Aanvang 20.00 uur.

HUMANISME EN ARCHITEKTUUR IN ASSEN

De architect Rein Hajema praat over wonen, woonvormen, over bouwkunst waarbij beter wonen het doel is. Maandagavond 16 november, aanvang 19.30 uur in de Kloosterhof.

JONGERENKULTUUR IN DEN HAAG/ WASSENAAR

Wat gaat er toch schuil achter het veelzijdige en kleurrijke beeld van de huidige jongerenkultuur? Hans Vertegaal, HV-funktionaris voor het jongerenwerk zal hier op woensdag 18 november om 20.00 uur een antwoord op geven in het Haagse Humanistische Centrum (Laan Copes van Cattenburch 72).

ZONDER KUNST GEEN LEVEN IN CASTRICUM

Op dinsdag 24 november geeft W.C. Fiege een humanistische visie op cultuur. Plaats is het Dorpshuis De Kern, Overtoom 15 in Castricum.

THEMADAG KIES EXACT!

Op zaterdag 21 november organiseren de JONGE HUMANISTEN een themadag over studie- en baankeuze, onder de titel „Kies Exact!“ Centraal staat onder meer de vraag wat de voor en tegens zijn van de overheids campagne die jongeren ertoe wil aanzetten exacte vakken te kiezen. Blijft er in het toekomstige onderwijs voldoende ruimte voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden, creativiteit en ethische doordenking van maatschappelijke en persoonlijke vragen? Vragen als deze komen in kleinere groepjes aan de orde. Meer informatie over deze themadag vind je in het septembernummer van de Humbug, de humanistische jongerenkrant, Landelijk Humanistisch Centrum (030-318145, Ariane de Brauw). De dag begint om 10.30 uur en vindt plaats in het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 te Utrecht. Aanmelding is mogelijk via het LHC (Postbus 114, 3500 AC Utrecht, t.a.v. A. de Brauw, tel.: 030-318145, tst. 22). De deelnamekosten bedragen f 10,- inclusief een lunch).

Foto: AP

SONNET

Wat is een held? Een held herken je niet.
Hij spiegelt zich niet met wat je weet.
Je kent zijn drijfveer niet: het is het leed
dat niemand kent: Geheim dat niemand ziet.

Een ideaal dat niet in woorden past.
Een noodgedwongen standpunt: rechte lijn
van doen naar daad: de wegen van het brein
waarin wat diepe wonden zijn gekrast.

Ik ken de zee niet, noch al haar gevaren.
Ik ruik het vuil niet waar hij uit bestaat.
Ik ben geen held: ik ken te veel bezwaren.

Ik ken mijn lafheid die steeds maar goedpraat.
En deins terug voor al het zoet vergelden.
Ik ben geen held, maar ergens zijn er helden.

Theodor Holman